٤نچی صان. بهاسی ١٥ تین. ٢ نچی یل.

آڭ

اداره خانەسی

قزانده، مەسکەوسکی ١٠ اورامده.

ژورنالغه درج ایتەرگه یبەرلگان یازمالری (ماتیریاللرنی) ایەلری «گانارارلی» یایسه «گاناراوسز» دیب بیلگولەب یبەرسونلر. گاناراری بیلگولەنمەگان ماتیریاللر حقسز حساب ایتلوب، یاراقلیلری «آڭ»ده باصلورلر. یاراقسزلری مارکالری بولسه ایەلرینه کیری یبەرلور، مارکاسزلری طاشلانورلر. یازمالر قارا ایله هم امضالر تفصیلا یازلورغه تییش. امضاسز یازمالر درج ایتلمەس. یازمالرنڭ املا واسلوبنی توزەتورگه اداره اختیارلیدر.

مراجعت اوچون آدریس:

Казань, контора журнала „АНГЪ".

یازلو حقی

ژورنالنی ایلتوب طابشرو ایله:

بر یلغه . . . . ٤ صوم — تین.
یارطی یلغه . . . . . . ٢ " — "
اوچ آیغه . . . . ١ " — "
آدریس آلماشدرو اوچون . . . ٢٥ "

چیت مملکت اوچون:

بر یلغه . . . . ٦ صوم.
یارطی یلغه . . . . ٣ صوم.

Такса объявленій въ журналѣ „АНГЪ":
На обложкѣ, 2-я стран. на 1 разъ за строку петита 40 коп., 3-я и 4-я страницы 20 коп., (въ страницѣ столбца).

...УЧНЫЙ АРХИВ
...СТИТУТА ЯЗЫКА
...РАТУРЫ И ИСТОРИИ
...ОГО ФИЛИАЛА АН СССР
Фонда 130
Описи 4
Дела 4

مندرجەسی: صاغنغان مینوتلرده (شعر)، اسحاق باجینف — شاعر (حکایه)، ع. رحیم — کوتەم (شعر)، مقصود — شهاب حضرتنڭ اورتا آزیا تاریخینه عائد بویوك خدمتی، احمد زکی ولیدی — خاتون - کم؟ (خاتون قز عالمندن)، م - خنفی — حرمتلی نقیه توتاشقه (اوقوچیلر بلەن مصاحبه) — ترجمه بابنده تجربەلر (تنقید)، فاتح سیفی — ایسکی جر (شعر)، ح. صنعت — کم جنایتی؟، زاهد نورکین — ادارەمزگه کیلگان یاڭا اثرلر.

رسملر: قرآن اوقی — مادوننا — بوری.

قزانده او نبیش کونده بر چغا طورغان علمی، ادبی هم اجتماعی رسملی.

آڭ

۱۹۱٤ نچی یلده بیره‌له‌چك: ۲٤ صان «آڭ» ۳ دانه هدیه.

۱۹۱٤ نچی یلده «آڭ» ایکنچی سنهٔ دوامیه‌سینه کره. «آڭ»نڭ مادی جهتدن دوامی تامین ایتلمشدر.

ژورنالینه ۱۹۱٤ نچی یل اوچون یازلو دفتری اچلدی.

«آڭ» ادبیاتکه خدمتنی برنچی مقصدلرندن صاناب، مونڭ اوچون ملی ادبیاتکه — اوز حیاتمزدن آلنغان حکایه، رومان وشعرلرگه کیڭ اورن بیره‌چك، روس ویاورو پا ادبیاتندن مشهور اثرلر ترجمه قیلناچق هم‌ده ادبیاتنڭ قانون ونظریاتندن، مشهور ادبی مسلکلردن ادبیاتده‌گی مهم فونلردن وتورلی آغملردن بحث ایته‌چك.

«آڭ» ده تنقید بابی کیڭ وتوبلی باراچق، یاڭا اثرلر حقنده مرتب ملاحظه‌لر دوام ایته‌چك.

«آڭ»غه قلملری ایله یارده‌مله‌شور اوچون آتاقلی یازوچیلرمزنڭ هر قایوسی دعوت ایتلدیلر.

«آڭ»ده صنعت ونفاست مسئله‌سی جدی ره‌وشده قویلوب، بردن بو حقده نظری بحثلر بولاچق، ایکنچیدن مشهور جهان بولغان رافائیل، میکیل آنژیلو، لییانارداؤینچی کبی داهیلرنڭ مه‌نگیلك صنعتلرندن نمونه‌لر درج ایتله‌چك هم ملی تاریخمز، ملی حیاتمز، دنیاده بولغان زور واقعه‌لر حقنده رسملر بولاچق.

«آڭ» ده فنی وفلسفی بابلرغه ده اورن بیرله‌چك. مونده خلقمز اوچون محتاج بولغان فنی موضوعلر ممکن قدر اهلی طرفندن یازدرلوب، یل ئه‌یله‌نه‌سنده فلسفه، اقتصاد، حقوق، علم اجتماع هم اصول تاریخ کبی مسئله‌لردن بحث ایتله‌چك.

«آڭ»ده ملی حیاتمزنڭ تورلی احتیاجلری، تورلی مسئله‌لری حقنده هر صانده مقاله‌لر بولوب، بونلر اوستینه ملی تاریخنڭ منبعلری، خاتون قز عالمی، تربیه وتعلیم آدلی فصللرده بولاچق هم تورلی آنکیتالر یاصالاچق.

«آڭ» ۱۹۱٤ نچی یلده اوز بنڭ یللق یازلغان مشتریلرینه اوچ تورلی هدیه بیره‌چك: ۱) «آڭ ئه‌لبومی» (برنچی کتاب). مونده حیاتدن، طبیعتدن وتاریخدن رسملر هم ایضاحلر درج ایتله‌چك. ۲) «آڭ ئه‌لماناخی»- ملی ومترجم حکایه‌لر، نثرلر وشعرلر. ۳) «آڭ کالینداری» - آیده بر یرتلا طورغان مسلمانچه - روسچه جدولی کالیندار، به‌یره‌ملر قزل بویاولی.

آڭغه یازلو حقی: بر یلغه **4** صوم — یارطی یلغه **2** صوم — اوچ آیغه **1** صوم. یازلو حقینی بولب تولرگه ممکن: یازلغانده **2** صوم — مای باشنده **1** صوم — سنتابر باشنده **1** صوم.

ناشر ومحرر: احمدگرای حسنی.

مراجعت اوچون آدریس: **Казань, контора журнала „Ангъ"**

„آڭ"نڭ ۱۹۱۳ نچی یلده چققان ۲٤ صانی ۳ صوم برابرینه هرطرفقه یبهرله. توبلانگان ۳ صوم ۵۰ تین.

۱۹۱٤ نچی یلده „آڭ"نڭ نفیس باصلووینه اعتبار ایتلگان کبی وقتنده کیچکمی چغووینه‌ده دقت ایتله‌چکدر.

НАУЧНЫЙ АРХИВ
ИНСТИТУТА ЯЗЫКА
ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОРИИ
КАЗАНСКОГО ФИЛИАЛА АН СССР
Фонда 130
Опись 4
Дело

Казанская ... школа ... № 10.

آڭ

ایکی آتناده بر چغا طورغان علمی، ادبی، واجتماعی رسملی ژورنال.

٤نچی صان. چقدی: ١٥نچی فیورال – ١٩١٤نچی یل. ٢نچی یل.

صاغنغان مینوتلرده...

زیلەیلوك كۆیینه.

ئەیتچی. . . بەغركەیم. . . نیك یاناسكڭ؟. . .
طوقتا زنهار، یانما. . . طوقتا سین!. . .
تۆشۆرمەچی ایسكه. . . فرشتەمنی. . .
توزه آلمیچه یغلاب ئولەم مین!

كیتـكان وقت بر سوز. . . یغلاب ئەیتدی،
آڭلامادم. . . . یۆرەك یانغانغه،
ئۆزۆلدی شول . . ئوزەك، مین یغلادم،
كوزلرندن. . . یەشلر تامغانغه. . .

معصومـانه كیلوب مینم یانغه . . .
كورشوب قـول آرقامدن بر ئوبدی،
نی اشلەسەمده حاضر آندی كونلر . . .
كیری كیلمی – ایندی بارده اوتدی!. .

حاضرنده میڭا قایا كورو!. .
بیك یراق شول یوللر بیك اۆزۆن. .
ئەلله كوڭللرم بولای. . . یانمـاس ایدی،
كورسەم آنڭ آی تیك آق یۆزن!.

بولمی حاضر میڭا آنی. . . . كورمك
آلصو ایرنلرن بر. . . . ئوبمك
ایندی قالدی میڭا آنیصاغنوب. .
بر طوقتاوسز. . قانلی یەش توكمك. .

اسحاق بادیتف.

شاعر

I

كوك يوزن ايرتەدن بيرلى صورى بولوطلر قابلاب آلغانغە، كون طونوق، كوڭلسز، يوقى كيترگچ چن چن كوزگى كون ايدى. لكن ولى‌گە كوننڭ بولاى بولووى بوگون تأثير ايتە آلمى، آنڭ كوڭلن بوگون يازغى طاشولر طولقونلانا ايدى. اشكولاغە باراسى بولماغانغە وليگە بوگون صوكراق طورورغە ياراسەدە، اول طاڭ تيشگندەنوك اويانوب شوندن صوڭ يوقيغە كيتە آلماغان ايدى. گازيتە محررينڭ ادارە خانەدە اون ايكيدن ايرتە بولماسلغن بلسەدە اول چدامادى، اون ايكنچى يارتى بولور بولماس بارورغە ئەزرلەندى. كيچەئوك ئەزرلەب قويغان شعرلرن بيك پۆختەلەبكنە كسەسينە صالدى، كيرەكلرى اونتو-لوب قالمادى ميكان ديب شبهەلەنوب طاغى بر طابقر طارتماسندەغى كاغزلرن، دفترلرن آقتاروب چقدى، كوزگى قارشيسينە كيلوب تيز تيزگنە، اشكولادەغى ايبدەشلرندن كوروب اوستره باشلاغان چەچلرن توزەتدى، ئەللەنيچە قات چيستارتلغان بولسەدە قولى بلەن اوستندەگى كازاكيين صپرغالادى. شوندن صوڭ، شول جيينغان آرادە بيش اون مينوت وقت اوتكاندر ايندى، ديب ساعتينە قاراسە اوچ مينوتدە اوز-ماغان ايدى.

ولى «ئەلى بيك ايرتە بيت. بارى بر محررنى كوتەرگە طورى كيلور» ديب بر آز طورورغە اويلادى. لكن كوتكان صاين آنڭ آشقنووى آرتا ايدى. منە آخردە آكار بولاى كوتوب طورو چداما-سلق بولا باشلادى. اول آشقغانلقدن اورننده باصوب طورا آلمى، آياقلرى اختيارسز، اوزلرندن اوزلرى طپرطپر بييوب طورالر ايدى. ايشك توبندەكالوشلرن كييو آكار بلابولدى: مونڭ آشقغانينە اوچ ايتكان شيكللى كالوشلر كيلميلر، آياقلرغەطورى كيلمى آبدرا-تالر ايدى. آخردەنيچك ايتوب بولسەدەكالوشلر، اطاعتكە كيلوب ولينڭ آياقلرينە كيلديلر، اول پالتەسينڭ بر جيڭن كيگان، ايكنچيسن كيمەگان كيلش اورامغە آطلدى.

ايشكدن چغوغە صالقن هوا ولينڭ بيتينە صا-لقن صو شيكللى كيلوب بەرلدى. اول صاف هوانى كوكرەگن طوتروب طوتروب صولادىدە اوزن طا-غىدە جيڭلرەك، طاغىدە كوتەرنكيرەك حس ايتدى. برەوبرەونڭ آرتندن جيتەرگەطرشقان كشى‌كوك قزو قزو تروتوار بوينچە كيتدى. كينەت اوزينڭ قاوشا-غانن، يوگرگانن سيزوب اوزقارشندەاوزن‌قاوشاغان ايتوب كورسەتمەس اوچون جورى آدوملرن آقر-نلاتوب، جدى قيافتەگنە بارا باشلادى. فكرلرى‌طاغى ئەلەقايلرغە چابديلر. اول طاغن آياقلرن اونتدىدە، آياقلراوزلرندناوزلرى‌يوگرورگەطوتونديلر. اول باروب جيتكانچى ئەللە نيچە طابقر اوزاوزن طوتوب طوقتاتدى. آياقلر اوزلرن اوزلرى اونتوب طاغى چابارغە طوتنالر ايدى . . .

ولى، اوچيتلسكى اشكولادە اوقوچى، ياكاغنە اون سيگز طولوب اون طوغزغە چققان بر يگث بو-لوب، اوزينڭ پريكاشچيك آبزاسى بلەن تگەرجب اورامندەكچكنەگنە،بربولمەليگنەفاتيردەطورالرايدى.

ولى،بر صالا مؤذنينڭ اوغلى؛ حاضردە آتاسىدە، آناسىدە وفاتلر؛ ولى آناسن خاطرلەمى، اول ولينڭ كچكنە وقتندەئوق ئولگان، آتاسينڭ ئەلى ئولگانينە كوبدن توگل ايدى. آتاسى ايكى اوغلن‌دە قزانغە جيبەروب اوقوتقان؛ الوغ اوغلى ظريف اوقوغە يالقاوبولغانغەمدرسەدەنى‌قدرياتسەدەبراش‌چغارورلق بولماغاچ، آخردە «آتاسينڭ دعاسن آلوب» بر بايغە كيبتچيلككە كرشكان، كيبتدە بيك تيز اشكە ياراب كيتوب، چيبەروك وظيفە آلا باشلاغان ايدى.

ولى آبزاسندن اون ايكى — اون اوچ ياشلر چاماسى كچكنە ايدى. اول‌دە قزاندەآبزاسى اوقوغان مدرسەدە اوقوغان،درسكەيارىسى‌غنە طرش‌بولغانغە، آتاسى ئولگان‌وقتدە ايندى شمسيە خوان بولوب قالغان ايدى. آتاسى‌ئولگاچ‌آبزاسى‌آنى‌دە اوزى كوك كيبتچى ياصامقچى بولوب مدرسەدن آلغان‌دە، روسچە اوقورغەبيرگان ايدى. ولى‌بواشكە بيك‌شادلانوب رضا بولدى،چونكەاول مدرسەدەچاغندوق ايبدەشلرى‌بلەن

بر گه«ترجمان» هم یا ڭا چقغان کتابلر آلوب اوقوشدر-
غالاب فکری بایتاق آچلغان بولغانغه، روسچه اوقو اویی
کوبدندن بیرلی آنڭ باشنده یوری، لکن اش آقچه
یوقلقدن‌غنه طوقتالوب طورا ایدی. شونلقدن آبزا-
سینڭ آنی مدرسه‌دن آلوب روسچه اوقوتورغه قرار
بیرووی، ولیگه کوکدن توشکان شیکللی بولدی. بر آز
اوقوغاچ اول آبزاسندن اوچیتلسکی اشکولاغه کرورگه
صوری باشلادی. آبزاسی رضا بولماسه‌ده، آخرده ولی بیك
جوده‌ته باشلاغاچ، بردن اشکولاده اوقو حقینڭ آزلغن،
ایکنچیله‌ی اوز اوَیندن باروب کیلو بکنه اوقوغاچ مالا-
ینڭ «بوزولوب کیتو» خوفی‌ده اول قدر توگللگن
ایسه‌بکه آلوب انسینڭ سوزن قبول ایتکان ایدی.

منه شوندن بیرلی ولی حاضر ایکنچی یلن او-
چیتلسکی اشکولاده اوقی. مدرسه‌ده‌گی فکرلری تأثیری
آستنده ولی حاضرده‌ده بیك چن ملتچی ایدی. اول
اشکولاغه کرگاچ تاتارچه کتاب هم گازیته‌لر اوقونی
طاشلاماوغنه توگل، طاغنده آرتغراق محبت بله‌ن او-
قورغه‌طوتوندی. ١٩٠٥ نچی یلدن صوڭ، تاتارلر بیك
شه‌بله‌ب «ترقی ایته‌رگه» باشلاغان وقتده اول‌ده شول
«ترقی ایتوگه» چن کوکلی بله‌ن قاتناشا، هر بر یا ڭا
گازیته یا که مهمره‌ك کتابنڭ چغووی آنی ئه‌یتوب بتر-
مه‌سلك شادلاندروب، ملی بر غرور بله‌ن کوکره‌گن
کیبرگان حالده «آخ، ترقی ایته‌بز بیت!» دیب اویلا-
تورغه مجبور ایته ایدی اول ایندی آبزاسن‌ده
اوقورغه اویره‌توب بترگان ایدی. آلر ایکیسی
قش کونی اوزون تونلرنی اشدن بوشاغاچ گل کتاب،
گازیته اوقوبقنه اوتکاره‌لر ایدی.

ولی اوزینڭ فکرلرن اشکولاده‌غی ایبدشلرندن
اوزی یاقنراق کورگانلرینه سوَیله‌ب آڭلاتو-
رغه طرشا ایدی. لکن تگیلر آنی آڭلامیلر، یا ایسه،
آڭلارغه تله‌میلر، آنڭ سویله گان سوزلرندن قایسی
برسی شپرتقنه قایسیلری اوز آلدندوق کوله‌لر ایدی.
ایبده‌شلرینڭ فکرسزلگی، اوزی اوچون آب آچق
بولغان ملتچیلك فکرن آڭلاماولری، ئه‌لله‌نیندی هیچ
بولماغان «ساتسیالیزم»لر فلانلر بله‌ن شاشولری
ولینی قایغرتا، اول آلرنی چن کوڭلندن طوری
یولغه کوندره‌سی، اوزی توسلی ملتپرور ایته‌سی
کیله ایدی.

ولی اشکولاغه کرگاندن بیرلی روسچه کتابلرده
اوقوشدر غالی ایدی. روس محررلری آراسندن اول
پوشکین بله‌ن لیرمونتفنی آرتق کوره، آلرنڭ اثرلرن
ئه‌لله‌نیچه شه‌ر قات اوقی ایدی. بیگره‌ك‌ده اول شول

ایکی شاعرنڭ شعرلرن، تاتار عادتنچه بر آز کویله‌بره‌ك،
قچقروب اوقورغه یاراتا ایدی. شولای اوقوغان چاقده
کیفی کیلگاندکدن آنڭ کوزلری یه‌شه‌ره، شول
یه‌شلری اوچون اول ئه‌لله نیچك اوز اوزندن اویالغان
شیکللی بولا، شونلقدن آلرنی یه‌شرورگه طرشا ایدی.

ولی اوزن شاعر دیب اویلی ایدی، چن چن
شاعر دیب ئوك اویلاماسه‌ده ایندی، کیله‌چکده اوزینڭ
بیك الوغ، بیك مشهور بر شاعر بولووننه برده شبهه
طوتمی ایدی.

ولینڭ شعر یازا باشلاغانینه ئه‌لی آیده بولغانی
یوق ایدی. شاعر بولو اویی آنڭ باشینه کیسه‌کگنه
توشمه‌دی. مشهور شاعرلر شیکللی هر کم طرفندن
کوتلوب آلنوب اوقولا طورغان شعرلر یازو، بوتوَن
خلق آراسنده شاعر اسمی بله‌ن دان طوتو هر وقت
آنڭ طاتلی خیاللرندن ایدی. روس شاعرلرینڭ ترجمهٔ
حاللرن اوز حالی بله‌ن چاغشدروب قاریده، «ئه‌نه،
لامانوصفلر، کالتسوفلر یه‌ش وقتلرنده نه‌ق مینم توسلی
بولغانلر ایچ ئه‌لی؛ شولای بولغاچ میڭاده نیك شولر
شیکللی زور شاعر بولماسقه؟» دیب قویا ایدی. لکن
بو اویلر قوری اویلرغنه ایدی. آلرنڭ ئه‌لی
نیگزی‌ده، توُبی‌ده یوق ایدی. آلر ئه‌لی ولینڭ
کوڭلینڭ ایڭ تیره‌ن، ایڭ یه‌شرن اورنلرنده‌غنه
یاتالر؛ اول آندی فکرلرنی، توگل باشقه کشیگه،
حتی اوزینڭ مدرسه‌ده وقتده‌غی ایبده‌شی هم ایڭ
یاقن کورگان دوستی واضحقه‌ده سویله‌می ایدی.

ولینڭ شعر یازارغه طوتنووی، یوقاریده
ئه‌یتلگانچه، بیك کوبدن توگل ایدی. ایڭ اوَّلگی
شعرن یازووی آنڭ اوزینه‌ده کوتلمه‌گان بر اش
بولوب چقدی، منه اول نیچك بولدی:

ولی، گازیته‌لرده شعرلر باصلا باشلاب، برسی
آرتندن برسی شعر مجموعه‌لری چغا باشلاغاچ، شولرنڭ
برسن‌ده قالدرمی اوقوب بارا ایدی. گازیته صحیفه-
لرنده بر بر کشینڭ شعری باصلووی، آڭار شول
کشینڭ شاعرلك درجه‌سینه منگرلووی، شعر مجموعه‌سی
باصلوب چغووی شاعرنڭ اسمی مه‌ڭگی قالوغه سبب
شیکللی طویلا ایدی.

کونلرده بر کوننی بر گازیته‌ده، اسمی طارالوب
کیله طورغان شاعرلردن برسینڭ یاخشوق ماتور
بر شعری درج ایتلگان ایدی. ولی آنی کورووی بله‌ن
گازیته‌نڭ اچینه کرورده‌ی بولوب اوقورغه‌طوتوندی.
اوقوب چقدی؛ طاغن اوقودی؛ طاغن اوقودی. اول
بو شعرنی اوقوب طویماس شیکللی بولا ایدی. اول

بوشعرنی اوزینڭ، اشکولاده اوقولاطورغان، درس کتابندەغی روسچه برشعر بلەن چاغشدروب باقمقچی بولدی. اول خریستاماتیەنی آچدیده ئەلیگی شعرنی قچقروب اوقی باشلادی. اوقوب بترووینه آنڭ باشینه یالط ایتوب «بوشعرنی تاتارچەغه ترجمه ایتوب بولور ایدی؟» میکان دیگان فکر توشدی. بوفکرولیگه بیك یا ڭاوبیك قزقدرغچ طویولدی. اول «چنلاب!..» دیب قچقردیده اوطرغان ورنندن سیکروب طوروب کاغز، قلم ازلەرگه طوتندی.

ولی اوستەل یانینه اوطروب شعرنی ترجمەده قیلا باشلادی. قاوشاوندن هم شادلغندن آنڭ آیاقلری قالتری، قولی قلمنی تیز تیز کاغز اوستنك یورتەایدی. منه شعر ایکی یول بولدی؛ چیبەرگنەچققان شیکللی!... شول ایکی یولنی یازغاچ ولی سوز طابا آلمیچی طوقتادیده، باش بارماغن چیگەسینه ترەب اویلارغه طوتوندی. آنڭ باشی بیك نق اشلی ایدی... منه کیرەکلی سوز طابلدی. قلم طاغی قزولق بلەن کاغز اوستنده یوگره باشلادی. ولیگه ئەیلەنه تیرەسندن بر نەرسه کورنمی، بر طاوش ایشتلمی؛ اول اوزینڭ کاغزی اوستینه قادالغانده یازاده یازا ایدی. بر آز یازاده طوقتاب اویلی، اویلیدەطاغن یازارغەطوتنا..

یارطی ساعت اوتمەدی، ولی شعرنی ترجمه قیلوب بتردی. اول شعرن برقات قاراب چغوب توزەتەسی جیرن توزەتدی، قایسی سوزلرن بوزدی، قایسیلرن صزدی، أورنلرینەایکنچیلرن قویدی. شعر ایندی حاضر ایدی.

ولی اوزینڭ یازغان شعرن ایکنچی آق کاغزگه ماتورلاب کوچروب چقدیده، قچقروب اوقورغه طوتوندی. شعر یاراسی شوماغنه چققان کوك ایدی. ولیگه ایندی اول کمالتنڭ چیگنده بولغان شیکللی طویلدی. آنڭ شادلغی اچینه صیمی ایدی. اول شعر یازغان کاغزن آلدیده کاراواتینه یاتوب قات قات اوقی باشلادی. شعراوقوغاندن اوقوغانغه ماتورراق، اوقوغاندن اوقوغانغه کیلشلیرەك کورنه ایدی. بیشمی، آلطیمی قات اوقوب چققاچ ولی کاغزنی قویدیده توشەمگه قاراب اویغه باتدی. بو وقتده ایندی اول اوزن، شاعر دیبئوك حسابلاماساده، بولاچق شاعر دیب کیستروب قویغان ایدی. حاضر آڭار همه نەرسه کولگان کوك، همه نەرسه بەیرەم ایتکان کوك، همه نەرسه آنڭ بلەن برگه شادلانغان کوك کورنه ایدی. ایسکروب قارالوب، یارلوب بتکان توشەم طاقتالریده، یوغاری باشلرندن یرطلوب توشوب کیسەك کیسەك بولوب آصلنوب طوراطورغان اوکوب توسسزلەنگان استینا کاغدلریده، پوچماقلرنی قابلاغان طوزانای اورمەکوچ اویالریده، یالط ایتکان، قویاشلی کوزگی کونده همەسی آڭار اوزلرینڭ شادلقلرن بلدروب، „شاعر! شاعر!" دیب قچقرغان شیکللی بولالر ایدی..

ئلك اوقوغان مدرسەسنده ولینڭ برگه برگه „شرح عبدالله"لر، „أنموذج"لر بیکلەشکان شریگی هم ایك یاقن کورگان ایبدەشی، واضح اسملی برشاکرد طورا ایدی. ولی اوزینڭ ترجمه ایتکان شعرن آڭار کورسەتورگەمی، یوقمی؟ دیب برنیچه کون اویلاب یورگاندن صوڭ، آخرده کورسەتورگه قرار بیردی. واضح دوستینڭ یازغان شعرن اوخشاتدی. آنڭ کوڭلنده ئەلله نیندی امیدلر طوردی. موندن صوڭ ترجمه فلان بلەن کوب ماتاشمیچی، اوزندن چغاروب یازارغه کیڭەش بیردی. ایبدەشینڭ:

— اوزلگڭدن شعرلر یازا باشلاساڭ گازیتەلردەده باصدروب بولور، دیگان فکری ولینڭ روحن بوتونلەی کوتەروب جیبەردی. ولینڭ:

— مینم ئەلی غزیتەلرده برده یازغانم یوق ایچ. باصارلر میکان صوڭ؟ دیب قورقوبراق بیرگان سؤالینه قارشی واضحنڭ:

— ای، برده قورقما! گازیتکه یازا باشلار اوچون برده ئەلله کم بولو حاجت توگل اول. منە ئەلی بزنڭ مدرسەنڭ علی احمد، بلەسڭمی بیك ماتور ایتوب جرلیدر ایدی، اولده شاعر بولوب کیتدی بیت حاضر! باشده قورقوب یورگان ایدی. ئه منه شوشی آراده „ملت حالی"، „اویانورغه وقت" اسملی ایکی شعری باصلوبده چقدی. ادارەده طاغی شعرلر کیترورگه قوشقانلر. اوزن حاضر بوتون مدرسه شاعر دیب یوری... دییووی آنی بوتونلەی قاناتلاندردی.

منه شوشی کوندن باشلاب ولی اوزینڭ شاعر بولاچاغینه کوڭلن اوطرتدیده بوتون بوش وقتن شعر یازارغه صرف ایته باشلادی. اول اوزینڭ کیلەچکن زور شاعر بولاچاغی، گازیتەلرده اوزی طوریسنده یازلغانده „مشهور شاعرلرمزدن فلان" دیب یازلووی، بیك کوب اثرلر یازوب ملتینه زور خدمت کورسەتەچگی حقنده دەرتلەنوب دەرتلەنوب اویلی، آندن صوڭ خیالی طاغیده یراقغەراق چابوب آنڭ کوز آلدینه ئەلله نیندی منظرەلر کیترەلر ایدی. مثلا بو بیك مشهور شاعر بولوب بوتون عمرنده ئەلله نیچەشەر جلدلی اثرلر یازوب قالدروب ئولگاندن صوڭ قزانك، شهرنڭ تاتارلر طورا طورغان قسمینڭ ایڭ شەب بر اورننك مونڭ هیکلن اوطرتالر. هیکل آچلغان یرگه بوتون

قزان خلقی جیبلغان. شونـده بر یەش شاعر خلقغه قارشی طوروب مونڭ حقنده بیك ماتور بر نطق سویلی. طـﮕلاب طوروچیلر، توزه آلمی جلیلر.... منه شول کارتینەلر کوز آلدینه کیلـﮕاچ ولینڭ اوز کوزلرینه، یەشلر کیله ایدی.

ولی اوزینڭ شعرلرن یازغانده بریاقدن روس شعرلرینه، ایکنچی یاقدن شول یللرنیغنه چغا باشلاغان تاتار شعرلرینه تقلید ایته ایدی. ملت حالی‌ملتنڭ آرتقه قالووی، ایشانلرنڭ ضرری طوریسنك یازغانك اول تاتار شاعرلرینه ایبـەروب، طبیعت تصویـرلری وعشق محبت حقنده یازغانده پوشکینلرغه، لیرمونتفلرغه اوخشارغه طرشا ایدی.

شاعر بولغان کشیگه عاشق بولو تییشلی دیب بلـگانـگه، ولی شاعربولغاچ بر قزغه عاشق‌بولورغەده اولـگورگان ایدی. آنڭ عاشق بولووی بیك‌آصاتقنه بولدی. اول هر کوننی دیـگانی کوك، اشکولادن قایتوشلی صاباقدن قایتوب کیله طورغان چیبەرگنه بر تاتار قزن‌اوچراتا ایدی. منه‌اول‌بروقت‌طوتدی‌ده اوزن شول قزغه عاشق‌بولغان ایتوب اویلاب‌یوری باشلادی. عشق محبت حقنده یازغـان شعرلرن‌ده اول اچندن شوﮔار آتاب یازا ایدی. شولای ایتـوب بارا طورغاچ اوزینڭ تـگی قزغه عاشق بولووینه‌اوزی‌ده اوشانوب کیتدی. لـکن آنڭ محبتی شول هر کوننی اورامده قارا قارشی کیلوب اوزوب کیتودن، آندن صوڭ اویده اوطروب‌شعرلر یازودن آرتق آلغه بارا آلمادی.

ولی اوزینڭ عشق محبت شعرلرن یەشرو بکنـه طوتا؛ باشقه کشیـگه تـوگل حتی دوستی واضحقـەده آلرنی کورسەتورگه اویالا ایدی. اگرده کورسەتسه حاضر آلرنڭ کم طوریسنده یازلغانن بلورلرده «ئه، منه نیچك ایکان سینڭ اشڭ! . . .» دیب ئەیتورلر شیکللی طویولا ایدی. اول باشقه‌شعرلرن‌ده واضحدن باشقه برەوگـەده، آبزاسینـەده، اشکـولادەغی ایبـدەشلرینەده کورسەتمی، چونکه کورسەتسه تگیلر اوزندن کولەرلر، مسقل ایتەرلر دیب اویلـی ایدی.

یازا باشلاغانینه ایندی بر آی بولوب کیلسەده، یازغان شعرلری بلەن بر دفترنی بوتونلەی طوترایازغان بولسەده، ئەلی اول آلرنی باصارغه بیرورگه قیمی ایدی. اول آلرنی یاراتماسلر، باصماسلر دیبده قورقمی، لکن ئەلله نیچك ایندی قیمی ایـدی. آخرده واضحنڭ قاتلی قاتلی گازیته ادارەسینه کورسەتوب باغارغه کیـگەش ایتووی آنی قییولاندردی. اول اوزی یاخشی دیب اویلاغان بر نیچه شعرن بیك طرشوب آقغه کوچروب بر گازیتەگه بیرو اوچون اداره خانەغه کیتدی.

(دوامی بار.)

ع. رحیم.

کوتەم.

بلدی بەغرم یـاراسن اول، بلـدی بختـم قـاراسن،-
صالمادی کوز، دەشمەدی سوز... ئەیتمەدی، آه،چارەسن...
بلدی کوﮔلمنی... بلوب کولدی...ئوزن بلـگرتمەدی...
کرردی یەشلر طامغانن کوزدن—یەشمنی سورتمەدی...
صارغایورمن...مین ئولەرمن...همەسن اول آﮔلادی...
اول‌فقط کولدی...کولوب‌یوق‌بولدی-یوق‌قزغانمادی...
ئەللەبریومشار... کیلور...مین‌صارغایوب،ئوزلوب کوتەم،
مین کوتەم - ئەلك کوتەم...دنیاده شغلم یوق بوتەن...
بار یەمم...چن بر یەمم...ئلله بلور...مین بیت کوتەم...
بیك صاغندم...بیك کوتەم...آه! بو کوتودن مین بتەم...

مقصود.

الوغ خادممزنڭ بولاچق بەيرەمينە حاضرلك يوزندن.

شهاب حضرتنڭ اورتا آزيا تاريخينە عائد بويوك خدمتى.

مرحوم مرجانى حضرتلرى «غرفة الحواقين
لعرفة الخواقين» اسمندە بر اثر تأليف ايدوب،
١٨٦٤نچى يلدە قازان دار الفنونى مطبعەسندە ٣٤
صحيفەدە باصدرغان ايدى. بو كتاب نى اوچوندر
باصلسەدە دنياغە، بازارغە چقمى طوروب قالغان. بو
كتاب اوز بابندە شول درجەدە مهم، كە اوشبوكون
شهاب حضرت مجموعەسى ميدانغە چغوبدە بوكتاب
حقندە معلومات بيرمەسە،مرحومنڭ تاريخ حقندەغى
خدمتىنڭ فقط يارم قدرسنگنە كورسەتكان بولور.
مرجانىنڭ مستفاد الاخبارندن برنچى جزئى ايدل بويى
تاريخن اوگرەنمك اوچون نى قدر مهم ايسە، غرفة
الحواقين اورتا آزيا تاريخينڭ دورتنچى، بيشنچى،
آلتنچى عصر هجريلردەگى دورن اوگرەنمك اوچون
اولقدر اوك مهمدر. اورتا آزياده حاضرگى ماوراءالنهر،
فرغانە هم كاشغر ويدى صو طرفلرندە اوننچى عصر
ميلادينڭ اورتالرندن اون ايكنچى عصرنڭ اورتالرينە
قدر (فقط اسم جهتندنگنە خان بولغانلرى حتى ١٣نچى
عصرنڭ باشينە ٦٠٥هجريە=١٢٠٩ميلادى گە قدر)
قاراخانيلر ياكە بعض عالملرنڭ اصطلاحنچە غربى
اويغورلر حكم سوردیلر. بوسلالە (ديناستيە) ١٨٧٣
نچى يل مشهور متوفى مستشرق گ يگورين اوزينڭ
Восточный Туркестанъ (Землевѣдѣніе)
Риттера. Азія, т. V, вып. 2. Спб. 1873)
اسملى اثرن، صوڭندن بولر حقندە مخصوص
١٨٧٤نچى يل بر Караханиды въ Мавараннагра
(Труды Вост. отд. Им. Арх. Общ. т. XVII)
اسملى كتابن چغاروب دنياغە مشهور ايتكانچى ياۋروپا
عالملرينە فقط منجم پاشانڭ صحائف الاخبار اسمندەگى
تأليفندندە «توركستان خاقانلرى» اسملى طومانلى هم
خطاء ايتوبكنە يازلغان نەرسەلر هم ابن الاثيرنڭ
تاريخندەغى قسقە قسقە هم سوز آراسندەغى بيانلر
واسطەسى بلەگنە معلوم ايدى. حتى ۋامبرى وآگا
اوخشاغان عالملر ماوراءالنهردە آندى بر سلالەنڭ
بولوب اوتكانن بردە بلميلر ايدى. (١) گريگوريف
بوسلالەنى اورتا آزيادە مشهور تورك قبيلەلرندن
بولغان قارلوق قبيلەسندن چغارا ايدى وبودعواسينى
اثبات يولندە اوزون اوزون سوزلر يازا ايدى.
صوڭغيراق عالملردن رادلوف (Къ вопросу объ
Уйгурахъ, Спб. 1893. Записки Акад. Наукъ
т. LXX) بوسلالەنڭ اسمينە اويغور تلندەگى
قوداتقو بيلك كتابينڭ يازلوون اعتبار ايتوب وباشقە
بعض بر دليللر كيتوروب بولارنڭ اويغور بولوون
دعواء ايتدى. ينە صوڭغيراق عالملردن آريستوف
بوحقدە گريگوريفنڭ فكرينە قوشلغان ايدى
(Замѣтки объ этнич. составѣ тюрк. племенъ
стр. 161—162) شرقى توركستاننڭ متخصص
گروم گرجيمايلە هم اوزينڭ الوغ اثرندە
(Историческое прошлое Бей Шана въ связи
съ исторіею Ср. Азіи. Спб. 1898, стр.
48—49) اوشبو آريستفغە تقليد ايتدى. بوبابدە
بوسلالەنڭ اصلن تفتيش ايتوب، تاريخن تفصيل ايلە
يازوب آكادميك بارتولد ظهور ايتدى. اول ١٨٩٤
نچى يل (въ Ср. Азіи до о (христіанствѣ)
монгольскаго нашествія) بولر طوغز اوغوز
قبيلەسندن بولماغان ايدى ديگان ايدى، ١٨٩٨نچى
يل بودعواسن اثبات ايتدى(٢) بوذاتنڭ ١٩٠٩نچى يل
پيتربورغدە Туркестанъ въ Эпоху Монголовъ.
اسمى ايلە نشر ايتكان الوغ اثرينڭ ايكنچى جلد
ص ٤٠٨—٢٦٤دە يازغان تاريخى تفتيشلرى بو

(1) См. Вамбери, Исторія Бухары. Спб. 1873. т. I. стр. 89—97.)

(2) См. Записки Вост. Отд. т. XI, Стр. 348—349.

ينە قاراڭز:

Исторія Семирѣчья (Памятная книга) Семирѣчинской областной Статистической Комиссіи т. II, Вѣрный. 1898. стр. 93—101)

قران اوقی. تورك رساملرندن حمدی بك.

قومنك توقز اوغوز قبیلەسندن بولووی حقندغی شبهەنی قالدرمادی. ایندی اوشبو توركستان و آنڭ تاریخی خصوصنده الوغ اثر چغارغان ماصالسكی بارتولدنڭ دعواسن قبول ایتدی (قاراڭز Туркестанскiй Край. Спб. 1913 стр. 283—284)· بوسلالەنڭ قارلوق یاكه اویغور یا كه توقز اوغوز قبیلەلرندن نیچكده بولسه برسینه منسوب بولووینڭ زور اهمیتی بار ایدی: بزمونڭ ایله چنگیزنڭ ظهوری آلدنڭ اورتا آزیاده ایسكی تورك قبیلەلرینڭ قایوسی غلبه ایتكانن، هم كسران اچندەگی توركلرنڭ اصللری نیندی قبیلەلرگه باروب یتكانن بلەمز. یوق موندنڭ اهمیتلی برنقطەسی اوشبو قاراخانیلر وقتنده یازلغان قوداتقو بیلك كتابینڭ تورك تلینڭ غربی هم جنوبی، شرقی دیب آتالغان اوچ الوغ آیرماسی‌نڭ قایوسینه منسوب بولغانن تعیین ایتودر. بو بزنڭ تلمزنڭ تاریخی نقطەسندن بیك اهمیتلی مسئلەدر. بوكونده بوسلالەنڭ توقز اوغوز قبیلەسندن بولووی‌نڭ اثبات ایتلووی اول زمانده اورتا آزیاده بوكونگی عثمانلی توركلرینڭ بابالری بولغان اوغوز قبیلەلری غالبیة (پریموشستوا) توتقانن كورسەتەدر. بزنڭ مرجانی بو سلالەنڭ قایو

قبیلەگه منسوب بولووی مسئلەسینه آرتق اهمیت بیرمەگان؛ لكن اول اوزینڭ تفتیشلرینه قاراب آلرنی رادلوف كبی „اویغور“ دیب آتی آنڭ ایڭ اهمیت بیرگان نقطەسی، اوشبو سلالەنڭ تاریخی هم تاریخی (خرانالاگیچسكی) برترتیبده بونسلدن نی اسمندەگی خانلر، كملر آرتندن نوبتلەب كیلووی مسئلەسیدر. بومسئلەتگی، قبیلەنڭ اصلی مسئلەسینه قاراغانده هم آغرراقدر. بو خانلردن بو كونگه قدر غایت كوب مسكوكات قالغان (١) مونڭ اوستینه تاریخی كتابلرده بولرنڭ خانلرینڭ اسمی هم بیك كوب. لكن شونسی عجب، كه بر اوك سنەده صوغلغان تورلی آقچەلرده تورلی اسملر كوریلەلر. هم براوك سنەده، اداره ایتكان خاننڭ اسمی تورلی كتابلرده تورلی تورلی ایتوب یازولا. مثلا بولردن

---

(١) بوآقچەلررسملری هم شرحلری ایله ا. ماركوف‌نڭ ١٨٦٦ نچی یل پیتربورغده Инвентарный каталогъ мусульманскихъ монетъ Имп. Эрмитажа اسمی ایله یازغان اثرنده هم استانبولده مطبوع مسكوكات موزهٔ همایون كتابنده یازلغانلر موندی آقچەلر اورتا آزیاده، فرغانەده بیك كوب طابلوب طورا.

برسی بهاءالدولة، ابوالمنصور، آرسلان خان، بغرا
قارا خان وغیراسملر بله ذکر ایتوله. بوحال بوسلالەدن
کملرنڭ کملر صوڭنده خان بولغانن آچارغه کوب
اوڭغایسزلق ایته. کوب وقت براوڭ خان‌نڭ تورلی
اسمی ایله تورلی شهرلرده آقچەلر صوغلغان. بعض
وقت بوحال تورلی مستقل ادارەلی شهرلردەگی خانلر-
نڭ صوقدرغان آقچەلری بولا. مونڭ اوستینه بو
سلالەنی‌قدر زور بولسەده آلر حقنده تاریخی معلومات
غایت آز. اوشبو حاللر حتی ایڭ صوڭغی عالملرنی‌ده
کوب خطالرغه توشوره. مرجانی یاۋروپا علماسی
بوسلالەنڭ وجودن بلمەگان وقتده اوق بوحقده نقلی
تفتیش یاصاغان. هم بوکوندەگی بارتولدلرگه هم
فائدەلی بولا طورغان معلوماتلر ایله اوزینڭ تفتیشن
اول وقت اوق طبع ایتدرگان. لکن شونسی بیك
قزغانچ، که حتی ایڭ صوڭغی عالملرده مرحومنڭ
بو اثرن بلمیلر.

مرجانی بواثرن اوزی تورکستانده چاقده یازوب
آلغان کاغدلرینه، خاطره دفترلرینه قاراب یازغان.
آلغان مأخذلرینڭ ایڭ کوبسی قازانغه کیلگاچ قولی
آستنده بولماغان. بز مونی کتابینڭ آخرندەغی اوشبو
سوزندن بلەمز. «هذا ما وقفت علیه من احوال القوم
واردته فی هذه المجموعة من متبدد جمعته ومتشرد
وزعته والعذر عند الکرام مقبول والعفو علی
الخطاء مأمول اذلیس عندی الآن کتاب ارجع الیه
فی هذا الشان وانما رکبته من تحریرات التقد ها
فی سالف الزمان». اول کتابن قازانغه کیلوب
اون دورت یل امام بولوب طورغاح یازغان.
اول شونده ئەیته: «وسمیتها بعدان تممتها بغرفة الحوا-
قین لعرفة الخواقین وذلك یوم الجمعة لاثنتی عشرة بقیت
من ذی القعدة سنة احدی وثمانین ومأتین والف من
الهجرة» کتابینڭ مقدمەسنده بو قاآنلق حقنده فکرن
قسقەغنه ایتوب اوشبو رەوشچه ئەیتکان: « . . . . . .
احوال الخواقین هم ملوك فی الاسلام کانوا علی جهة الشرق
متاء خمة البلاد ببلاد الصین من قبیلة فی الترك معروفة
باویغور . . . . ملکوا بلاد الختن وکانت قاعدة
دولتهم وکرسی مملکتهم کاشغر وبلا ساعون ثم ملکوا
بلاد فرغانه وممالك الهیاطلة وجعلوا قاعدة الدولة مدینة
اوزجند واتخذوها دار الملك ثم سمرقند واختلسوا
بلاد ما وراء النهر شیئا فشیئا وجرت بینهم وبین الملوك
السامانیة وقایع محروب حتی تلاشت الدولة السامانیة
واضمحلت بالکلیة واستولوا علی بخارا وسمرقند
ونسف وغیرها من بلاد ماوراء النهر باسرها وربما تخطوا
منها بلاد خراسان ولم یکن لهم فی الحروب الجاریة
بینهم وبین سائر ملوك الاسلام المجاورین لهم فیما علمت
مکرمة تذکر اومفخرة یعتد بها سوی انتراع الدولة
السامانیة والاستیلاء علی ما وراءالنهر وبلاد فرغانة
وکانت لهم حروب ومنازعات مع الدولة الغزنویة
والسلجوقیة والخوارزمیة واخری مصاهرات وامتراج
حال ومواصلات. والذی یظهر انه کانت لهذه الدولة
انتظام حال واستبداد بالملك وشوکة وقوة استقلال فی
عهد طمغاج خان الکبیر وبینه ثم تراجعت وضعفت
سیاستها وسقطت قواها وسیادتها فی ایام احمد خان وبعده
وان لم تضمحل بالکلیة حتی خضعت للدولة السلجوقیة
واعترفت لها بالسیادة.» مونه مرجانی‌نڭ بولر حقنده
قسقه، لکن درست فکری شول. موندن صوڭ اول
بولر حقنده مأخذلرنی صانی هم خانلق ایتکان ذاتلرنی
بر یولی ییغوب ذکر ایته. موندن صوڭ ص ٦-٨ده
بو خانلرنڭ اسملری کوب بولوون. هم بو نی سببدن بو-
لای بوطالچق بولوون بیك یخشی کیك (обстоятельно)
سویلی. بوندن صوڭ ص ٨-٢٣ واقعەلرنڭ تعدادی کیته.

مرجانی‌نڭ مأخذلری اوشبولر: ١) الجواهر المضیئة
للشیخ عبدالقادر القرشی؛ ٢) وفیات الاعیان لابن
خلکان؛ ٣) کتب الفتاوی. بولردن مرجانی قاراخان
خانلری مناسبتی ایله کیلگان فتوالر هم خانلرنڭ
اسملرن طابا؛ ٤) نقود، آقچەلر؛ ٥) تاریخ رشیدی.
[میرزا حیدر بن میرزا حسین کوریگان اثری. اصلی طبع
بولغانی یوق. روسچەغه ۋیلیامینوف زیرنوف طرفندن
(Изслѣдованія) о касимовскихъ Царяхъ т. II
قسماً ترجمه ایتلگان. E. Д. Ross هم Elias لر
طرفندن یاصالغان انگلیزچه ترجمەسی ١٨٩٥نچی یل
لوندونده باصلغان]؛ ٦) احمد بن محمد معین معین
الفقرائنڭ ملا زاده دیگان اثری. بیك نادر اثر. بو
کتاب حقنده بارتولدنڭ من کور اثرنده ص ٥٦نی
قارا کز؛ ٧) مجمع الانساب. محمد بن علی الشبنهرائی‌نڭ
اثری. نسخەسی آزیاتسکی موزیده بار. قارا کز
آکادیمیك «دورن»نڭ کاتالوغن هم بارتولدده ص.
٤٧نچی؛ ٨) معجم البلدان؛ ٩) تاریخ الکامل لابن الاثیر؛
١٠) تاریخ البناکتی. [بو کتابنڭ اسمی روضة اولو-
الالباب فی تواریخ الاکابر والانساب‌در. مؤلفی
ابوسلیمان داود بن ابی الفضل محمد البناکتی. نسخەسی
بریتانسکی موزی هم (قارا کز Rieu Стр. 79-80
T, II,) هم پیتربورغ دار الفنونی کتبخانەسنده
بار ایکان (قارا کز بارون روزین توزوگان کاتالو-
غنی (Зап. Вост. Отдѣленія)؛ ١١) تاریخ یمینی.

ابو نصر محمد بن عبدالجبار العتبی نڭ سامانیلر اسمینه یازغان معتبر اثری. دهلی هم قاهره‌ده عربی اصللری مستقل ره‌وشده، ١٣٠١=١٨٨٣ده ابن‌اثیر هامشنده باصلغان فارسی ترجمه‌سی یازما حاللرنده یوری هم ١٢٧٤نچی یل طهرانده نشر ایتلگان. بو کتابنڭ تاریخی اهمیتی حقنده قارا گز بارتولد Туркестанъ, т. II, изслѣдованія. Спб. 1901. Стр. 20—21 مرجانی، اوزینڭ بیاننچه عتبی نڭ بیك کوب هم بعض بیك ایسکی نسخه‌لری ایله فائده‌لانغان؛ ١٢) کتاب‌الانساب. بو کتاب آلتنچی عصر هجری اورتاسنده ابو سعد عبدالکریم بن محمد السمعانی الحافظ (٥٦٢هـ=١١٦٦مده وفات) طرفندن تالیف ایتلگان. بو بیك قیمتلی اثر، ابن خلدون نڭ دوامنچه باشقه سیکز جلد بولغان. لکن ابن خلدون هم ابن اثیرلر وقتنده آننڭ فقط اوچ جلدلك مختصری‌غنه قولده یورگان. شهاب حضرت نیندی نسخه ایله فائده‌لانغاندر، معلوم توگل. آزیاتسکی موزی‌ده هم نسخه‌سی بار ایکان. قارا گز Rosen, Notices sommares ص ١٤٦، هم بارتولد جلد ٢، ص ٣٥-٣٦.

١٣) تذکرۀ بغراخان. احمد بن سعدالارغنی اثری. بو کتاب صوڭغی عصرلرده تورکی‌گه هم ترجمه قیلنغان لکن طبع بولغانی یوق. بوندن بعض قطعه‌لر دوقتور Belleu طرفندن ١٨٧٥ده کالکوته‌ده ترجمه ایله نشر ایتلگان. (قارا گز آریستف نڭ اثرن ص ١٦٥)؛

١٤) کتاب‌المعین؛ ١٥) تاج‌التراجم. قاسم بن قطلوبغا الجمالی؛ ١٦) روضة‌الصفا میر آخونده تألیفی مشهور اثر؛ ١٧) طبقات تمیمی؛ ١٨) بعض الکتب، موندن نی کتابنی اراده ایته‌در بلوب بولمادی.

اوشبو ذکر ایتولگان مأخذلردن برنچی هم ١٣، ١٤، ١٦نچی کتابلر بزگه معلوم توگل. بولردن برنچیسی بله ١٤نچی‌سی یاۋروپاغه هم معلوم توگل دیب بله‌مز؛ چونکه اول اسمده‌گی کتابلر شرقغه عائد یازلغان تاریخی اثرلر هم تاریخی اثرلرنڭ کاتالوغلرنده کورلمه‌دی. کتاب‌المعین بله طبقات تمیمی‌دن مرجانی نیندی کتابلرنی اراده ایتکانی، هم نیندی کتابلر ایکانی دخی معلوم بولمادی. تذکرۀ بغرا خان بر آز معلوم بولسه‌ده موندن گریگوریف‌ده بارتولدده استفاده ایتمه‌گان؛ حالبوکه بو کتابنڭ درستره‌ك یازلغان نسخه‌لرنده قارا خانلر تاریخی اوچون اهمیتلی بولغان یخشی سوزلر بار، خصوصا آخرغی بابلرنده. مرجانی مونڭ اوستینه محمد بن عدنان الفقیه دیگان کشینڭ اوشبو قاراخانیلردن طمغاچ خان اوچون تاریخ خطای هم تاریخ‌الدولة القاراخانیة اسمی ایله

کتابلر تألیف ایتکانن ذکر ایته. احتمالکه کشف الظنوندن آلوب ذکر ایته‌در. لکن کشف‌الظنونده تاریخ‌الدولة القاراخانیة اورنینه تاریخ تورکستان کیتورلگان (١). بارتولد مرجانی نڭ مأخذلرندن الجواهر المضیئه، تاج‌التراجم، طبقات تمیمی، کتاب‌المعین، تذکرۀ بغراخان، کتب‌الفتاوی، بعض الکتب‌دن باشقه همه مأخذلری ایله استفاده ایتکان. مونڭ اوستینه اول مرجانی ذکر ایتمه‌گان عوفی نڭ جامع‌الحکایات دیگان کتابی ایله محمد بن علی بن محمد بن‌الحسن الکاتب السمرقندی نڭ شول قاراخانیلر وقتنده یازغان «اعراض السیاسة لاغراض الریاسة» اسمنده‌گی کتابینڭ بعض قطعه‌لرندن هم جمال‌القرشی اسمنده‌گی چغتای بالالری وقتنده‌غی عالم نڭ «ملحقات‌الصراح» دیگان کتابندن استفاده ایتکان. بولردن اۋلگیسی یعنی عوفی اثری پیتربورغده پادشاهلقنڭ پوبلیچنی کتبخانه‌سنده هم بریتانسکی موزیده بار ایکان. (بارتولد جلد ١، ص ٨٣—١٠١؛ جلد ٢، ص ٣٧)؛ ایکنچی کتاب، اعراض السیاسة، فقط لوندنده بر نسخه بار. جمال القرشی نڭ کتابی نڭ اورتا آزیاده یازما حالنده بعض نسخه‌لری بار هم بر نسخه‌سی آزیاتسکی موزیده بار ایکان. (بو کتابنڭ برنچی مرتبه طابلغان نسخه‌سی حقنده قارا گز Зап. Вост. Отд. (т. VIII. 353 и XI, 283—287) مونڭ اوستینه بارتولدینه ابو سعد عبدالحی بن الضحاك گردیزی نڭ «زین‌الاخبار» اسمی بله یازغان کتابنده قوللانغان. کتابنڭ فقط بر نسخه‌سی اوکسفورده‌ده بار ایکان. بو کتابدن بعض قطعه‌لر هم اول کتاب حقنده معلوماتنی Записки Акад. Наукъ по историко-филологическому отдѣленію. Спб. 1897. т. I, № 4, Стр. 78—126 دن هم Туркестанъ نڭ برنچی جلد ص ١—١٨، ٢نچی جلد ص. ٢٢دن آلورغه ممکن. مرجانی بارتولدنڭ اثرن کوره آلمی وفات ایتدی، لکن قزغانچ‌که بارتولد مرجانی نڭ اثرن دنیا یوزنده بولا طوروب‌ده کورمه‌دی. بو صوڭغی یللرده لیدن‌ده Gilb Memorial نشریاتینڭ برسنده چهار مقاله دیگان کتاب باصلدی. ایسکی مرغیلانده ینه زینة المجالس اسمنده بر اثر بار. بولرده هم قارا خانیلر دولتی حقنده بعض معلومات بار. مرجانی بله بارتولد اثرلری

---

(١) کشف‌الظنون فلوگل نشری. جلد II، ص. ١٢٢، ١٢٧، ١٤٣. بو کتابلر حقنده ینه بارتولد ج. II، ص. ١٨-١٩نی قارا گز.

هم اوشبو صوڭغى اثرلر آرقاسنده ايندى بز قاراخانيلر دولتن كوب يخشى بلەمز. عثمانلى تورك مؤرخلرندن نجيب عاصم افندى اوزينڭ تورك تاريخى اسمنڭگى اثرنده اوشبو قارا خانيلرنى اويغورلر بله ياڭلشدروب «اويغور خاقانلرى» ديگان بابنڭ بيك چوالچق ايتوب، فقط منجم پاشانڭ بيك قسقه لكن بيك خطا، هم فقط ابن الاثيردن گنه آلوب يازغان معلوماتينه صوقر كويگه ايەروب بعض نەرسەلر يازغان. مرجانى بله بارتولدلرنڭ تفتيشلرى دنياده وقتده شوندى اساسسز، توبسز سوزلرنڭ يازلووى «تورك تاريخى» كتابينڭ اچندەگى قارا طاپلرنڭ آراسنده ايڭ قارا طاب بولوب طورا.

ايندى بز مأخذلر طوغروسن بتردك. حاضر غرفة الحواقين نڭ اوزينه كيلورگه كيرەك: مرجانى بو قارا خانلرنى اويغور ديب آطادى هم مملكتلرى قطاى حدودى بله طوتاش دى، بوندى دعوانى رادلوف هم ايتكانى، لكن صوڭغى كونده اول دعوانڭ خلافينه اول نسلنڭ توقوز اوغوز نسلندن بولغانى قبول ايتلگانن سويلەب اوتدك. مرجانى آلرنڭ پايتختلرى اولمق اوزره اوزگند، كاشغر، بلاساغون، سمرقند شهرلرن كورسەته. چونكه تورلى وقتده پايتختلرن تورلى اورنلرغه كوچرگانلر. مملكت عموما كوچمه خلقلر، خصوصا تورك و ماغول خلقلرينڭ عادتلرنچه، خانلرنڭ خصوصى ملكى حسابلانغانلقدن خان اولگاچ آنڭ بالالرينه ميراث طريقنچه بولنوب بيرلگان (удѣльная система) قاى وقت نسلدن الوغسى باشده قايسى شهرده بولسه خان بولغاچ شونى پايتخت ايته بيرگان. لكن ايڭ كوب وقت پايتختلك، كاشغر، اوزگند، بلاساغونلرده بولغان. سمرقند بله كاشغر اوشبو كونگى كاشغر بله سمرقند در. اوزگند ياكه عربلر ئەيتكانچه اوزجند (مرجانى هم شولاى يازا) حاضرگى اوس شهرندن يراق توگل، جلال آباددن فقط ۳۸ چاقرم جنوب شرقى طرفنده بر شهردر. اول بو كونده بر بر اداره مركزى توگل، لكن سودا اشلرنده اول طرفنڭ ايڭ زور مركزيدر. اول موندن مڭ سنەلر اوّل هم زور شهر ايدى. بوكون آنڭ اطرافنده قارا خانيلردن بعض خانلرنڭ قبرلرى هم بار. بلاساغون شهرينڭ اورنى آچق معلوم توگل. بارتولدنڭ تحقيقنچه، اول نيچكده اوشبو كونگى „چو“ يلغەسى بوينده توقماق اطرافلرندەراق بولغان (قارا گز Отчета о поѣздкѣ въ Среднюю Азію Стр. 35—40

آخرى بار

احمدزكى وليدى.

خاتون قز عالمندن.

خاتون ـ كم؟

زمانمز بۆيۆك اوزگەرشلر زمانيدر. كون صاين غزيته وژورناللر دنيانڭ تورلى طرفلرنده قوزغالوب طورا طورغان حركتلر طوغريسنده خبرلر كيترەلر. كشى كوندن كون طنچلغن يوغالتا. طورمشمز جيل، داول وقتنڭ ديڭگز كبى قاينى، دولقنلرى شاولاب يارلرغه منەلر، عصرلر بوينچه „بز قوتلى“ ديوب طورغان طاشلرنى جووب قۆم ياصاب، تييش بولغان درجەده قور الحاضرلەمى يولغه چققان كشيلرنى يۆمچقه اورنينه كوككه اورالر، آندن كيلوب كيرى توشكاچ ديڭگز توبنڭگى آچ ديوانلرغه آشاملق ايتوب طاشليلر. طورمش قايناشا همەڭ قايناغان ديڭگز يارلرغه تۆبندن تورلى قابارچقلر چغاروب طاشلاغان كبى كشيگه بو تورلى قابارچقلردن ده تورليرەك چيكسز، كوب مسئلەلر بولەك ياصى. طورمش قايناشا همه كشى باطوب هلاك بولماس اوچون طرشا، طرماشا، باصارغه قاتى يير ازلى هم طورمش اوزينڭ تيرەنلگندن چغاروب كورسەتكان مسئلەلرگه قالتراغان قوللرى ايله يابشا. اول بولرغه جوابلر ازلى، تابا، بو كون برسينه ايمان كيترە، ايرتەگه شولوق جوابينه اوزى لعنت اوقى!... آدمنى شول رەوش عذاب چيكدرە طورغان مسئلەلرنڭ برى «خاتونلر مسئلەسى» اسمن كوتەرگان مسئلەدر. كشى اوچون بونڭ اهميتى بيك زور، كشى دنياده اوزينڭ حقوقلرن كيگەيتوب برزمان حريت باقچەلرينه تابا آتليم ديسه بو مسئلەگه جواب تابارغه تييش. بو يولده كوب

مادوننا — رافائیل.

خدمتلر کورسەتکان „بیبل“ «ایر وخاتون‌قزطائفەلری بربرسی قارشوسنده مستقل وحقوقلری ایله مساوی بولمی طوروب انسانیت حر بولاچق توگل» دی.
حاضرگی زمانغه قدری انسانیت‌نك تاریخی — ایرلر تاریخی اولمشدر. خاتونلر تاریخده کورنسەلرده کوکده آطلغان یولدۋزلر کبی کوزگه چاغلوبقنه کیتەلر. حالبوکه استاتیستیکه گه کوز صالساق خاتونلرنك حسابی ایرلرنکندن کیم بولو توگل، آرتق اورنلر بار؛ مثلا آۋروپانك اوزنده ملك ایرگه ملك یکرمی دورت خاتون قز طائفەسی. آمیریکاده غاللاندییه کیوره ساەسی، داشکی ۋلادنییه کبی اورنلرده ملك ایرگه خاتونلرنك حسابی تاغن آرتغراق ١٢٦٠دن اوزا. خاتونلرنك حسابی ایرلرنکندن کیم بولغان یرلرده‌ده کیم دیوب ئەیتورگه ممکن توگل، مثلا آسیاده ملك ایرگه ٩٥٨ خاتون، آفریقاده ٩٦٨ توغری کیله. کورەمز، که انسانیت‌نك بر یارتیسی ایرلر، بر یارتیسی خاتونلر. حاضر ایرکسز صوریسی کیله: صوك نیك ایرلرگنه همه اشده اوستونلر؟ نیك آلرغنه قانونلر توزیلر، انسانیت‌نك بار مدنیتینه خواجەلر؟ نیك خاتونلر بوکبی حقوقلردن محروملر؟ منه بوسؤال مذکور خاتونلر مسئلەسی‌نك اساسی، باشی هم آخری. بوسؤالگه طوغری جواب طابوچی بیبل ئەیتمش: حریت گه یول کورسەتەچك، انسانیتنك آیاق آستنده قالغان، کشیلکدن چغارلغان یارتیسینه جان بیرەچك، آنك قارانغی دنیاسینه یاقتی قویاش نورلری چەچەچك!... بومسئلەنك شول درجەده کشی حیاتنده اهمیتلی بولغانلغی اوچون هم کشینك تاریخی یازلا باشلانغان کوندن حاضرگی کونگه قدری کوب متفکرلرنك دقتی‌بوگا جلب قیلندی، ادبیاتی بولسون، طورمشده بولسون کوب طاوشلر قوبارلدی، کوب صوغشلر چغارلدی، مگرخاتون قز طائفەسینك حاضرگی کوندەده حالی مطلوبچه آلماشنماغانلق کشینك مقصو- دینه ایرشمەگانلکنی کورسەتوب طورا!... درست، بومسئله جیگللردن توگل، بو وقتغه قدری بز کوب نەرسەنی بلمیده ایدك، خاتونلرنك اوتکان زمانلرده نیندی حالده بولغانلقلری بزگه معلوم توگل ایدی،

مگر حاضرده بو یولده کوب اشله‌نگان، کوب عالملر اوزلرینڭ طرشلقلری ایله بزگه کوب تایخی خبرلر سویله‌دیلر، بوگا قدری قارانغی بولغان کوب خلقلرنڭ طورمشلری، ومدنیتلری ایله طانشدردیلر همده بز حاضرده خاتون قز طائفه‌سینڭ اوتکانده‌گی هم حاضرگی حالن بله‌مز، همده کیله‌چکده نیندی یولدن بارورمزنی کوره باشلیمز.... کشینڭ اوتکان طورمشینه ئه‌یله‌نوب قاراساق آنڭ یا کلشلری آنڭ یولسز آداشوب یورولری بزگه حاضر سیر طۆیۆلا. مگر حاضرده ئه‌لی بز یولمزنڭ قایا ایلته‌چگن بلوب بتره آلمیبز. بزنڭ زمانمزده چوالا، یا گایوللرازلی، ایسکی ایدیئاللرینڭ جانسز یالغان ایکانلکلرن کوروب یا گالرنی توزورگه طرشا، یوزلرچه، مڭلرچه عالملر فیلسوفلر آلجامی طوقتامی بو مقدس اشکه کوچلرن صرف قیلالر. هم بو مسئله‌لر آراسنڭ بز دخی شولوق خاتونلر مسئله‌سن کوره‌مز. مگر بو مسئله‌گه تورلی فیلسوفلرنڭ کوز قاراولری آرتق درجه‌ده برسنکی برسنکینه اوخشامی هم شونڭ اوچونده بو مسئله‌گه کوڭلی توشوب بو متفکرلرنڭ فکرلرن بلیم دیگان کشیگه تورلی تورلی فکرلردن بره‌ر آچق نتیجه طابوب چغارو چیکسز قیین اشدر.

خاتونلر هم قزلرغه ایرلر مناسبتی نیچك بولورغه تییش؟ منه بو سؤالگه مدنیت، فلسفه تاریخلرنده کوب جوابلر کوررگه ممکن:

بر یاقدن هند خلقلرینڭ گوزه‌ل بر نیچه حکایه‌لری خاتونلرنی Mahadeva لاله چه‌چه‌گی ایله دیگگز کوبگندن، چه‌چه‌ك تیك گوزه‌ل دیگگز کوبگی تیك نورلی ایتوب یاراتدی دییوب سویلی، ایکنچی یاقدن بو واقعه‌دن بر نیچه عصرلر صوڭ هندنڭ بیوك فیلسوفلرندن بودده اوزینڭ شاکردلرینه «خاتونلردن یراق بولگز!» دییوب کیگه‌ش بیره هم اوزینه ایبه‌ر وچیلر آراسنده خاتون قز ذاتیده کورنه‌باشلاغاچ، کوڭلسزله‌نوب: «دینم اوزاق عمرلی بولاچق توگل» دی.

بر هند محرره‌سی: «ایر خاتونینڭ دینی آنڭ بار قایغوسی، بار شادلغی — ایرینڭ سوزن اول براهما سوزی کبك ایتوب طڭلارغه تییش؛ ایر هم آنڭ الله‌سی» دییوب یازا.

قطای عالملرندن «لا آتسزی» ایرلرگه خاتونلرینڭ سوزلرینه قولاق صالماسقه، خاتونلرغه ایرلری قارشوسنده هر وقت بویصنارغه قوشا هم «خاتون بولاسڭ کیلسه، یواش هم طڭلاولی بول!» دی هم حاضرده هند هم قطای خاتونلرینڭ حاللری ناچار، آلرنڭ هیچ بر حقوقلری یوق، هیچ بر اشکه اختیارلری یوق؛ یونان هم روم خلقلرینه کیلسه‌ك بر یاقدن اسپارته‌ده، Матріархатъ زمانلرن کوره‌مز. آفیناده خاتونلرنڭ سیاسی اشلرگه قاتوشقانلرن بله‌مز، ایکنچی یاقدن شولوق خلقلر آراسنده بر آز عصرلر اوتکاچ خاتونلر دخی بار حقوقلرندن محروم قالالر ده‌م عالملرینڭ بری، افلاطون خاتون بولوب طوماغانلغینه شادلانغانن بوتون دنیاغه بیان قیلا، طاغن بر نیچه عصرلر اوته هم کشیلرگه محبت سوزلری کیترمش، عیسی علیه السلام خاتونلرنی اوننچی نصیحتنده ایشه‌اك هم غیری حیوانلرغه قوشوب سویلی.

بوندنڭ آۋروپا خلقی عقلدن یازغان کبی آلتنچی عصرده Маконскій соборъ جییوب خاتونلرنڭ جانی بارمی یوقمی؟ دییو بر سؤال قویا هم بیك اهمیتلی اش ایتوب کوروب «بار» دیوب جواب بیره. مگر مونده‌ده خلق ایکیگه بولنوب «بار» جوابی طرفنده باری بر طاوش آرتق بولوب چغا. البته بو کبی سیر اشلر کوب بولمش آرتق صاناب طوروغه لزومده یوق. زمانمزغه یاقنراق فیلسوفلرنی آلساقده خاتون قز طائفه‌سینه کوب قزقلی قاراشلرغه اوچریمز. شاپینگاۋیر خاتونلرنی صبیلر حسابنده یۆرتمش، فیلسوف نیتشی «ایرلرنڭ سعادتی مین تلیم، خاتونلر سعادتی اول تلی اسملیدر!»، «اگر خاتونلر یانینه باراچق بولساڭ قامچگنی اۆنۆتما!» دی. ایکنچی یاقدن شولا یوق بۆیۆك فیلسوف وعالملردن کانت «ایر ایله خاتون ایکیسی بر کشی» دی. جون استوارت میل اوزینڭ «اقتصاد سیاسی» سنده خاتونلرنڭ عقللرن ماقتاب سویلی.

حاضرگی شاعر ومحررلرگه قایتساق شولوق خاتونلر قارشوسنده «سین کم؟» دییوب طوروشولوق خاتونلرغه بر یاقدن لعنت اوقو، ایکنچیدن آلرنی فرشته‌لر درجه‌سنڭ کورو اوچری. میتیرلینڭ، ۋه‌ینگیر، پشیبیشۋسکی، ایبسین، داستاییۋسکی کبی ذاتلرنی خاطرکزگه کیترگز. برسی خاتونلرنی گول چه‌چه‌کلر ایله تیگله‌شدروب آلرنی چه‌چوچی روحلر، ایرلرنی آلغه، کیله‌چککه آلوب باروچیلر دییوب کوکگه آشورغانده ایکنچی‌سی خاتونلرغه انسانیت بالالرن تربیه‌لرگه اشانوب بیرورگه تییش توگل، آلریالغاندن غیری نه‌رسه بلمیلر، آلرده اویات یوق، یوره‌ك یوق، بر ایزگی حس یوق، آلر ایرلرنڭ دشمانی، انسانیت‌نی حیوانلقدن چغارمی طوتوب طوروچیلر، دی؛ ایندی، بیبل، کااوتسکی، اینگیلسی، لامبرازو، فیرره کبی فن ایله قوراللانغان

ذاتلرنی آلساق آلرده‌ده شولوق بر یاقدن خاتونلرنی
جبر، ظلم‌دن قوتقاروغه طرشو، آلرنی ایرلر درجه-
سینه مندرو، ایکنچی یاقدن خاتونلرنڭ کشی
ایکانلکلرنده شیکله‌نو، آلرنی صبی‌لرحسابنده یورتوب
حاضرگی حاللرندن یخشی حالده آلرغه بولورغه‌ده
کیره‌کمی دییوب اشاندروغه طریشو، حاضرگی
زمانده آۋروپا هم بیرنڭ غیری طرفلرنده خاتونلر
حرکت کورگازه باشلاغاچ، طاغن بو طوغریده فکر
کوبه‌یدی، ایندی آلرنیده کیتروب طورسام سوزم
آرتق صوزلغانلقدن طییولورغه مجبورمن. تیك
شونی ئه‌یتوب کیتیم، بو فکرلرنڭ جمله‌سون ایکیگه
بوله‌رگه ممکن، برسی حاضرگی طورمشنڭ سیاسی
اقتصادی یاقلرن عموماً سلامت قالدروب خاتونلرغه
ﺑﺮ آز حقوقلر بیرونی سویلی، ایکنچی‌سی بو
طورمشنی بوتونله‌ی جیمروب آنڭ اورنینه یاڭی
طورمش قورصاقغنه خاتونلر اشچیلر ایله قاتناشوب
کوره‌شسه‌لرگنه اوزلرینه حریت تاباچقلر هم ایرلر
ایله یه‌نه‌شه مدنیت یمشلرندن فائده آلا آلاچقلردی.

III

عموماً خاتونلرنڭ حاللری ناچار ایکانلکده
شیکله‌نووی اورنسز، مگر بو حالدن چغارغه یول
نیچك تابارغه؟ کوردکمزچه آۋروپاده بو یولنی
ازله‌وچیلر کوب، فنی ادبی اثرلر برسی آرتندن
برسی دنیاغه کیلوب طورالر، مگر آۋروپا ایله

اش بتمی اوزمزنڭ شرقغه‌ده کوز صالیق، اوزمز-
نڭ کچکنه ملتمزنی ایسمزگه توشریك! خاتون وقز
قرداشلرمزنڭ حاللرن کوریك هم ادبیاتمزنڭ قدرلی
سوزلرن اونوتمیق. آزده‌بولسون مگر بزده‌ده‌مه کور
مسئله طوغرسنده یازلغان اثرلر کورنه، بزده‌ده بو
مسئله‌گه کوز صالغان، محبتلرن اظهار قیلورغه
طرشقان محررلر، شاعرلر کوزگه چاغلالر. درست
آۋروپالیلرنڭ ملڭ یللر مقدم طوغان، اوسکان، زور
قاناتلرن دنیانڭ تورلی یاغینه جه‌یوب جیبه‌رگان
ادبیاتلری البته بزنڭ یاڭی یاراتلغان صبی — ادبیا-
تمزنی یراق طاشلاب کیتکان. آلرنڭ شاعرلرینڭ
جرلری دنیاغه خوش ایسلر ساچوب ایسکان جیل
کبك کیڭ صحرالرده اوله‌ن وچه‌چه‌کلرنی تیربه‌توب
یوری، دیڭگز صووی اوستلرن همده یلبرداتوب
واقغنه تولقنلرده گوزه‌ل قویاش نورلرن چاغلدرا،
آلرنڭ جرلرینڭ طاوشن ایشتوب حبس‌لرنڭ آغر
یوزاقلری پاره پاره بولوب اوچالر هم یاقتی دنیانی
برکوررگه عاجزبولغان محبوسلرحرلك طابالر. . . .
لکن بزنڭ ادبیاتمزده شول اوق یول ایله بارا...
بزنڭ ادبیاتمزده‌اوزینڭ ایدییاللری جمله‌سندن ایتوب
منه شولرنی قویغان:
— قوللرغه آزادلق، آچلرغه آشاملق، خاتو-
نلرغه ایرکنلك!!

م - حنفی.

اوقوچیلر بله‌ن مصاحبه

حرمتلی تقیه توتاشقه!

سز حیاتمزنڭ اغر یارالرندن برینه، بلکه
ایڭ آغرینه قاغلاسز. سوزیگز درست، خاتون‌ده
آدم. خاتونلرده بنی آدمنڭ عمومی حیاتنده قاتشورغه
حقلری‌بارلغن، علم وفنده، اختراعلرد ،حتی صوغش
وسیاست اشلرنده‌زور قوتلر کورسه‌تو بله‌ن عملی
ره‌وشده اثبات ایتدیلر. قاچاندر، کملردر، خاتونلر
عورت، خاتونلرنڭ عقلی قصقا، چه‌چی اوزون دیب
اشانغان، شوڭار کوره، آنی ایرنڭ اراده واداره‌سینه
طابشروب، بوتون اش وایجاد قابلیتندن محروم
قالدرغان ایکان— بز ایندی‌آنی آرتده‌قالغان کونلر-
نڭ بر قارانغی صحیفه‌سی دیب قاریمز.
شبهه‌سز، تاتارخاتونی یوزن آچدی. قویاشنی،
ماتور طبیعتنی اوز کوزی ایله کوروب، حیات‌نڭ
نعمت ولذتلرندن فائده‌لانا باشلادی. شونڭ بله‌ن‌برگه
آنڭ یوغالغان کشیلگی قایتا؛ آنارده طبیعت طر-
فندن بیرلوب‌ده زور خطالرنڭ آورلغی سببلی
یابلوب یاتقان، کیبه‌رگه قوررغه حاضرله‌نگان
زور قوتلر اویغانا. تاتار خاتونی‌نڭ آلغی صنفی
عمومی حیات میدانینه چقدی. اول اوزینڭ کشیلگن
حس ایتدی، اول اوزنده قوت بارلغن سیزوب،

بوری.

اشکه باشلادی. اول صحنه‌غه مندی، معلمه بولوب، مستقل یه‌شه‌رگه طوتوندی، اول موگارچی یابق بولغان کتبخانه ایشکلرنی آچدردی، اول مولدلرده ایرلردن اوزدروب، کیچه‌لر، مجلسلر یاصادی-اول بر بر آرتلی جمعیتلر آچا باشلادی.

بولر همه‌سی خیرلی، بیك خیرلی فاللر. بر آز یللر اوته‌ر — بز تاتار خاتونی‌نڭ طاغن یوغاریراق کوته‌رلگانن کوررمز.

ادبیات میدانی، دیسز. موندده خاتون توگل، تاریخ عیبلی. درست، ایسکی تاتار حیاتی برخاتونلرنی‌غنه توگل، ایرلرنی‌ده قصدی، آنلرنڭده ایجاد قوتلرن باصوب، عمرلرن آتالردن قالغان خطالر بوینچه آغارغه مجبور ایتدی. لکن آنڭ، یازمشی‌نڭ، ایرلر بله‌ن خاتونلرغه مناسبتی بر تورلی توگل، خاتوننڭ قصلووی-طاغی قاتیراق ایدی. شوگا کوره، ایرلر برآز اویغانو بله‌ن تیزاوك اشکه طوتوندی، هربابلا - سز ئه‌یتکان شعرده، ادبیاتده، فنده ایجاد اثری کورسه‌ته باشلادی. اما خاتون، اول ایسکی حیات طرفندن آرتق نق ایمگانگان، آرتق حالسزله‌ندرلگان ایدی. شوگا کوره، اویانو بله‌ن اوك آگا ایجاد اثری کورسه‌تورگه ممکن بولمادی. چونکه اول آرتق آرو‌غان، تالغان ایدی. اول حاضر حال وقوت جییا. بر آز کوتیك، بر آز حال آلسون، صوگره اول حیاتنڭ هر بابنده ایجاد اثری کورسه‌ته باشلار. شوندن صوڭ سزده، بزده تاتار خاتونن ادبیات میداننده موجد صفتی ایله کوره آلورمز . . . شوندن صوڭ تاتار خاتونی اوز قوتندن طوغان ایجاد تأثیری بله‌ن اوزینڭ تاریخی یازمشینه قارشی صنعت عالمنده کوره‌ش باشلار. شوندن صوڭ ادبیات میداننده خاتون‌نڭ اوز یوره‌گندن اوز قلمی ایله چققان فریاد آوازی ایشتلور.

تنقيد

ترجمه بابنده تجربه‌لر.

(«المنصور» مناسبتی بله‌ن.)

I

ادبیات نفیسه، صنائع نفیسه جهان تاریخنده ایندی موندن ایکی مڭ یل ئلـك معلوم بولسه‌ده، بزنڭ تلـگه ترجمه قیلنا باشلاوی ۱۹ نچی عصرنڭ آقتقلرنده‌غنه‌در. بزنڭ مطبوعات میدانندہ ایڭ باشده کوزگه چالونغان ترجمه، روس‌لرنـڭ ئلوغ محررلرنـدن گوگل‌نـڭ «ریۋیزور» اسمنده یازلغان کامیدیه‌سن ترجمه بولدی. بو ترجمه‌ده گوگل‌نڭ وفاتینـه ۵۰ یل طولو مناسبتـی بله‌ن ابراهیم میـرزا تیریغـولف قلمـی بله‌ن ترجمه ایتلـگان ایدی. البته اول چاغنده تلبزنڭ برده اشله‌نمه‌ون اعتبارغه آلساق اول ترجمه‌نڭ قوریلغـن، تلینڭ طوپاسلغن عفو ایتـکان کبك، مترجم‌نڭ اوزینڭ بیانینه کوره، مطبعه طرفندن کیلـگان ئه‌لله نیقدر خطالری، اورنی، اورنی بله‌ن بوتونله‌ی تۇشوب قالغان سوزلرگه‌ده بارماق آرقلی‌غنه قاراب اوته‌بز. شول وقتده‌اوق عیاض اسحاقف قلمی بله‌ن، بوتون دنیانڭ داهی شاعرلرینڭ توگه‌ره‌گنده طورغان روس‌شاعری پوشکیـن‌نـڭ “Капитанская дочка„ (قـاپیتـان قزی) اسمی بله‌ن ترجمه ایتلدی. ینه تلبزنڭ ادبی آوزلق بله‌ن آوزلقلانمـاوی سببلی بو ترجمه‌ده طوپاس، ته‌مسز بولوب قالدی. منه شوندی یارلی، کوڭلسز ترجمه‌لر بله‌ن تاتار ادبیاتن بیزه‌کله‌رگه کرشدك. لکن بو ایکی مترجم‌لرنڭ قول آرتلری آور بولغانغه‌می، ۱۰-۱۵ یل اچنده آزغنه بولسه‌ده قناعتله‌نورلك درجه‌ده ادبیات بابنده غرازدانلق آلغان ملتلرنڭ بیوك محرر، شاعرلرینڭ برده بتمی طورغان خزینه‌لری بله‌ن ادبیاتبزنی بایتا، خلقبزنڭ حسلرن اوتکنه‌یته آلمادق.

عموما، هر خلقده بولغان تۇسلی، بزده‌ده ترجمه‌نی ایکی دورگه آیرورغه ممکن: برنچی دینی، شرعی اثرلرنی عرب‌تلندن اوز تلبزگه ترجمه دوری؛ ایکنچی نفیس ادبیاتمز باشلانو بله‌ن (اگر ده‌شوندی اطلاق درست بولسه) میدانغه ارغتلغان ترجمه‌لر دوری. بو ترجمه‌لرنڭ کوبسی، حتی بوتونله‌یی (بعض بر تورك اثرلرن استثناٴ بله‌ن) روس تلندن ترجمه ایتولـگانلردر. موڭا قدر نثر بله‌ن ترجمه ایتوچیلر آراسنده تلینڭ جیـگل‌لـگی، اسلوبینڭ شۇمالغی بله‌ن آیرلغان شبهه‌سز سلطان رحمانقولف‌نی آتامی بولمی. بو ذات پوشکین، گوگل، تورگینف، چیخف کبك روس کلاسسیك‌لرینڭ بر نیچه اثرلری بله‌ن خلقبزنی تانوشدردی. نظم بله‌ن ترجمه ایتلـگان اثرلردن ئه‌لی واق، واق قطعه‌لر، قصقه، قصقه طبیعت منظره‌لریغنه ایدی. موندی ترجمه‌لر آراسنده شبهه‌سز ایڭ اوستا مترجم عبدالله توقایف دیب ئه‌یتمی بولمی: بردن آنڭ قوط اوچقچ زور موضوعلرگه‌به‌یله‌نمه‌وندن، ایکنچی‌ن روس شعرلرن یاخشی آڭلاوندن، ترجمه‌لرینه اصل‌غه قاراغان کبك جدی‌دیب قاراوندن-ترجمه‌لری بۇ تۇن، ماتور هم اصلده‌غی روح‌ده مفهوم‌ده صاقلانغان بولوب چغالر ایدی. توقایف‌دن قالا سجع، قافیه بله‌ن ترجمه ایتوچی مطبوعاتده کوزگه چالنغان ذات سعید افندی سونچه‌له‌ی‌در. بو کشی‌نڭ ترجمه‌لری آراسنده ایڭ باشده دقتنی جلب ایتکان بایرون‌نڭ ژوکوۋسکی ترجمه‌سندن «شه‌یلونسکی اوزنیـك» نی «محبـوس» اسمی بله‌ن ترجمه ایتوویدر. بو ترجمه‌ده باشندن آخرینه قدر توقایف‌نڭ قزل قاراسی بله‌ن بیزه‌کله‌نوب چقغانغه «محبوس»ده توقایف‌نفی‌در.

بیك آزغنه توقایف اسلوبی بله‌ن طانش، شعرده‌گی اولچه‌ولرنی، تل بارشـن اعتبـارغه آلغان اوقوچی مینم بو سوزلرمنی تصدیق ایته‌ر. شونڭ اوچون بو ترجمه کشی ره‌تلی ترجمه، اوقـوچی آڭلارلق بر اثر بولوب چقغان. (۱)

II

برمحرر یاشاعرنڭ اثرن بر تلدن ایکنچی‌تلـگه کوچرو وظیفه‌سز «نیچك‌بولسه‌ده‌شولای‌یارار» دیـیه‌رلك جیـگل اش‌توگل. شونڭ اوچون ترجمه‌گه کرشمه‌سدن بورون ترجمه ایتله‌چك اثرنڭ محررینڭ حالـة روحانیه‌سی بله‌ن طانـش بولونی، اثرنڭ نینـدی طۇیغولر تأثیراتی آستنده یازلوون، اثرده کورسه‌توله طورغان ایدییه-مقصدنی بیك یاخشی آڭلاونی مترجم اوزینڭ برنچی‌وظیفه‌سی دیب بلورگه تییش. تاغن اثرنڭ مفهومن، محرر بیرورگه تله‌گان روحنی

---

(۱) دعوامنی اثبات ایته‌ر اوچون جیته‌رلك شهادتم با ر

مقدس صاناب هم شولرنی صاقلی آلووڭا اشانوب كرشورگه كيرەك. منه شول ملاحظەلرنی اعتبارغه آلوب عموما ادبی، فنی اثرلرنی ترجمه ايتونی توبەندەگيچه بر نيچەگه بولەرگه ممكن.

١) اثرنی ترجمه قيلوبدە شونڭ بلەن برابر شول اثردەگی روحنی صاقلاو، هم اصلده بولغان ايديەنی آرتدرمی كيموتمی كورسەتو. مين تاتار تلندە موڭار قدر موندی ادبی ترجمه كورگانم بولماغانغه مثال ايتوب بر ترجمەدە كورسەته آلميم.

٢) اثرنی حرفيا ترجمه ايتمی اثردەگی روحنی، مفهومنی شوماغنه، محررنڭ ايديەسينه خيانتسزگنه الوب بارودر. بو ترجمەدە ايڭ مقبول اصول هم بوتۆن اثرنڭ شاعر، محررلرنڭ اثرلری شول اصول بوينچه ترجمه ايتلەلر.

٣) روحينه، ايديەسينه التفات ايتميچه بر سوزگه بر سوز معنی بيروب باری نفاستسز قوری سوز تزمەسی ياصاب قالدرودر. موندی ترجمەلرنڭ بزدە ايڭ كوبی عرب تلندن تاتار تلينه: «قال» ئەيتدی اول، «يقول» ئەيتور اول، «انه» درستلكده اول ديب ترجمەلردر. موڭا قدر هفتيك شريف، مصحف شريفدە شول اصول بوينچه ترجمه ايتلگانلردر. البته بولردن باشقەدە روحينەدە بوتەن توس بيروب، مفهومندە اوزگەرتوب اوزينڭ قلمينه كامل اختيار بيروب ترجمه ايتوچيلر بولور، لكن بولر اصلنڭ محررينه زور جنايت ايتكانگه ترجمه بولميلر . . .

III

تاغن بر اثرنڭ ادبی قيمتی ئەلله نيچه طرفدن بولورغه ممكن: تلينڭ ماتورلغی، بايلغی؛ اسلوبينڭ شومالغی، جيڭللگی؛ افادەسينڭ كيڭلگی بلەن بولغان كبك، اثردە مقصد ايتوب آلنغان بر املانڭ انسانيت اوچون يا ايسه محررنڭ اوز خلقی اوچون بولغان خدمتينڭ بيوكلگی بلەندە بولور. ينه هربر محررنڭ اسلوبندە آيرم بر خاصيت بولغان تۆسلی، بر ملت يه قومنڭ تلندەدە شوندی بر خاصيت بولا، كه آنی ايكنچی تلگه ترجمه وقتندە نيندیگنه اوستا قلم ترجمه ايتمەسون، اصلدە بولغان نفاست، اصلدە بولغان روحنی تماما بيروب بترونی هيچ كم دعوی ايتمەس؛ تاغن شوندی محررلر بولا، كه اول محررلر اصلدە چاغنده ملتدەشلری طرفندن، يا ايسه شول ملتنڭ تلی، طورمشی بلەن ياخشی طانش كشيلر قاشندەدا هيلك درجەسينه منگزلسەدە، شول اوق محررلرنی يات تلگه ترجمه ايتكاندە اصلدە بولغان خاصيتلرنڭ مگدن برندە بيره آلميلر. منه شوندی محررلردن روس تلندە گوگلنی، نيمسه تلندە هەنريخ هەينەنی مثال ايتوب آلورغه ياری.

واقعا، طبيعت گوگلگه ايس كيتكچ ساتيرا قۋتن بيرگان كبك، تلی، اسلوبی ياغندن روس ادبياتينڭ آتاسی حساب ايتله. شولر بلەن برگه گوگل چندن چن خلقن، وطنن ياراتقان روس. آنڭ هربر يازغان يولی چن روس طورمشينڭ كوزگوسی، آنڭ هربر يازارغه آلغان موضوعسی روس خلقندن بوتەنگه تيبشنچه آڭلانمی طورغان موضوع هم روس ادبياتنده آنڭ «ريويزور» «ميرتوۋی دوشی» «تاراس بولبا»لری روس خلقی بلەن برگه قيامتكه قدر يەشەيەچك. بو اثرلر روس ادبياتينڭ نيگزی. بو اثرلر ايكی يوز يل توقتامی ايزلگان روس خلقينڭ آەزاری. ايندی صورالا: «غرب تلينه پوشكين، تورگينف، داستويۋسكی، تالستویلر ترجمه ايتلوب شولقدر بيوك شهرت طابقانلردە نی اوچون گوگلنی آڭلی آلميلر؟ نی اوچون گوگلنی اوقوب غرب منقدلری روس خلقينڭ ذوقسزلگينه تعجب ايتەلر؟» سؤالينه جوابنی يوغاريدەغيچه گوگلنی ياخشی آڭلار اوچون روس بولورغه كيرەك، يه شول اوق روس طورمشينڭ آچيسن تۆچيسن تاتو كيرەك، روس تلينڭ خاصيتلرينه تۆشنو كيرەك. منه هەنريخ هەينەنیدە شولای ديلر — (مين اوزم هەنريخ هەينه يازغان تلدە شرپیدە صوراب آلا بلمەگانگه، آنڭ حقندەغی تنقيدلرنی آۋتاريتيتلرنڭ دعویلرينه حسن ظن ايتوب قالام) ايندی كيليك اوزبزنڭ يەشكنه سۆيكۆملیگنه ماتور ادبياتچكمزگه. عياض اسحاقفنڭ «انقراض»ن، فاتح اميرخاننڭ «تاتار قزن»، توقايفنڭ «شورەلی»، «پچەن بازاری» كبك شعرلرن عالمجان ابراهيمفنڭ «زكی شاكرد»ن، بولرنی قايسی خلق تاتار خلقی قدر آڭلی آلور؟ قايسی خلق بو اثرلردەگی دهشتلرنی، بو اثرلردەگی اوبقن، قوطاوچقچ قاراطورمشنی كوز آلدينه كيتره آلور؟

البته مفهومن بيرورلر، ايديەلرن آلوب بارورلر، لكن تگی اوزبزگه جان جلملی، ياقن، «اوزبزنكی» لكنی بوتون دنيا قلمی جييلوب طرشسون بولدرا آلماسلر. بولر كورور كوزگه كچكنەگنه اثرلر بولسەلردە بولر اچندە بزنڭ طورمشبزنڭ جنتی هم جهنمی، بولر اچندە بزنڭ اوتكانبز هم كيلەچكمزدر.

IV

آلدە سوز «المنصور» نڭ ترجمەسی هم اصلی حقندە بولغانغه «المنصور» نڭ توب شاعری هەينەنڭ

طورمشی،شعری قوّتی، اثرنی نیندی طوٗیغولریازارغه تکلیف ایتکانی حقنده بر آز طانشوب کیتو آرتق بولماس دیب بلەم. هەینەشاعر، هەینەایس کیتکچ قوتلی، ایس کیتکچ اوستا شاعر، هەینه ریۋالیوتسیانیر، هەینەپوبلیستیست. هەینه گیرمانیەملکتن شاولاتقان، کوزلرگه یەش کیتورورلك کوٗلوچی بیوك ساتیریك. منه بو حاصیتلر هەینەدەباشلانوب، صلانوبقنه قالماغانلر، بلکه هر قایوسی آیرم بر مستقل تالانت بولوب بار. هەینه، توب یهودی بولغانغه، اول زمانڭغی خریستیان عالمینڭعدالتسزلکندن طویوب بتوب، عمری بوینچه قلمی، سوزی بلەن «عدالت» اسملی اللهنڭ قوشووی بوینچەغنه خدمت ایتکان. هەینه قاشنده «ملی تعصب» طنچ طوروغه تییش‌تورلی قوم، تورلی ملت آرالرن بوزار اوچون استعمال ایتله طورغان قورال‌غنەدر. آنڭ یکرمی آلتی یەشینه قدر یهودی بولوب، یهودیلك آنڭقاریراسینەضرر کیترەسن بلگاچ دینن آلماشترووی، دین، ملت تعصبی طورمشی اچندەنیندی‌اورن‌توتقانن آچق کورسەتسه کیرەك. هەینه طبعا انسان پرور، تیگزلك قهرمانی بولغانغه بوتون عالم ادبیاتنده آنی "поэтъ міровой скорби" „гражданинъ всего міра" دیب آتیلر.

آنڭ اوتکن، اوتکن مقالەلری شول «تیگزلك» نقطەسندن یازلغانلر. آنڭ اورنلی، ایس کیتکچ کوچلی ساتیراسی‌دە ایسکی طورموشقه قارشی آچلغان صوغش‌لر. شولربلەن برگه بوٗتون نیمسەادبیاتنده رامانتیزم اشکولاسینڭ مؤسسی، عمری بوینچه توزەله آلماغان بر جراحتی سببلی یورەگندن آشقنوب چقغان؛ «محبت شعرلری» «یەش گیرمانیه» اسملری آستنده یازلغان‌شعرلرر امانتیزم‌نڭ قرآنی‌درجەسنڭ قدر لیلردر.

بو اوزوب باروشلی‌غنه یازلغان مقالەده هەینه هم آنڭ اثرلری حقندەغی افکارنی اوزونراق ایتوب یازونی بردن ژورنال صیدرماغانغه، ایکنچی‌دن توب مقصد «المنصور» حقندەغنه بولغانغه سوزنی المنصورغه کوچرەم. «المنصور» هەینەنڭ دارالفنونڭ چاغنده یازا باشلاغان تراگیدیەسی. عموما «المنصور» بوتەن اثرلرینه قاراغانده یومشاغراق حسابلانا، چونکه هەینه عمری بوینچه خلق‌نڭ حقوقی اوچون طالاشقان متین برشاعر بولغانغه،«المنصور»دەکوزگەبەرلوب‌طورغان بر ایدیه بولسه، اول‌ده ملتچیلك نقطەسیدر. هەینەگه دشمان منقدلر المنصورنی‌شونڭ‌بلەن‌عیبلیلر. امالیریکه، ماتورلق یاغندن قاراغانده شبهەسز «المنصور» نیمسه ادبیاتینڭ‌چەچەکلرینڭ برسی‌در. ذاتا «المنصور» «یول کورنشلری» کبك اثرلرهەینەنی اوزینڭ‌وطنی‌بولغان گیرمانیەنی اولـگانچه طاشلارغه مجبور ایتدی . . .

«المنصور»دە هەینەخریستیانلرنڭ دینی تعصبلرندن نیقدر کولسه، شولقدر اوك اول زماندەغی ایسپانیالیلرنڭ جبر ظلملرن بر تورلی قزل جب بلەن کورسەتوب بارا. منه شوندی «المنصور»نی، یعنی، بر زمان بوتون عالم تاریخنڭ‌ماتور صحیفەلر قالدروب کیتکان اندلس عربلرینڭ طورمشندن آلنوب یازلغان «المنصور»نی سعید افندی سونچەلەی اوز تلبزگه کوچرگان. سعید افندینڭ نیمسه تلینه آشنا بولووینه حسن ظنم بولماغانغه آنڭ اصل ایتوب آلغان اثرن Θ. миллеръنڭ ترجمەسی دیب حکم ایتوب سعید افندی سونچەلەی ترجمەسی بلەن میللرنی چاغشدروب قارارغه کرشەم.

(دوامی بار)

قازانلی فاتح سیفی.

ایسکی جر.

(اوزون کویگه).

بر جرلاساڭ موڭلاب ایسکی جرنی،
قارت بابایلر کوکرەك یالقنن —
صزلوب بتوب کیته تورلی اویلر،
باصا یەش کوکرەکنڭ تاشقنن.

بولسه جرلاغان ییر طنچ صحرا،
کورنمەسه قریی — چیکلری،
فقط کورنوب طوٗرسه یالقنلانوب،
موڭلی قوٗیاش صزلوب اینگانی.
شونده طابلا آنڭ ایسکی روحی،
ایسکی دردی، ایسکی حسلری! . . .
کورنه شول ئەنگردە، کوز آلدنده،
ایسکی بابای جرلاب کیتکانی: . . .

ع. صنعت.

کم جنایتی؟

(عالمجان ابراهیمفنڭ «یاشلر حیاتندن برلوحه»سی مناسبتی بلەن)

.I

کوب ایدی آلر.

-- آچق قاراشلی، اوتکن حسلی، یالقنلی کوڭللی، اوقوغه بیرلگان، خلقغه خدمتکه چن-چندن درتلی، همتلی و امیدلی یگتلر. . . آلرنڭ کعبهٔ توجهلری - علم؛ غایهٔ خیالیلری‌ده خلقغه خدمت ایدی.

خلق آلرنی وآلرنڭ اوزینه بیرلولرن تقدیر ایتوب، آلرده‌غی درد چیشمه‌لرن اوزینڭ حیات باصو-لرینه، دردلی ییرلرینه یونه‌لدرسه، یاقتی «کیلەچك» نڭ مایەسی حاضرلەنگان بولور ایدی.

لکن بزنڭ خلق آلرنی تقدیر ایته آلمادی، آلردن یوز چویردی. . .

آلایغنه‌ده‌توگل، آلرنڭ بلك و یاقتیلقغه‌او مطلوچی یالقنلی کوڭللرن تورلی قوماچاولر واسطه‌سی بلەن سوندرمکچی بولوب، یوللرینه امکان دائره‌سنده‌گی بوتون سدلرنی‌جیکدی، آلرنی‌سوکدی، نهایت، آراسندن سوردی: آلر، فاتح افندینڭ «یاشلر» نده‌گی عزیز کبك، اوز باشلرینه چغوب، اوزلری آقچه طابوب اوقورغه طوتندیلر؛ بریل اورنینه ۲—۳یل اوقودیلر، آچلی — طوقلی طوروب اوقودیلر؛ شولایك اوقودیلر، دردلرینه خلل کیترمه‌دیلر.

خلق آلرنی آراسندن سوردی؛ لکن... کوڭللر-ندن علم عشقن سوره آلمادی. . .

تیك آلرنڭ کوڭللرندن اوزلری بلەن برنه‌رسه سورلدی، اول‌ده. . . خلقغه، شوشی اوزلرن آراسندن سورگان خلقغه خدمت فکری؛ آقرن، یوزلڭ جفا صوگنده‌غنه، لکن، انکار ایته‌ر حال یوق، بو فکر سورلدی، احتمال، مەڭگیگه . . .

.II

۱۰ نچی یلده مطبوعات عالمینه عالمجان افندی ابراهیمف‌نڭ براثری — «یاشلر حیاتندن برلوحه»سی چقدی.

بو اثر، قیمت ادبیه‌سندن قطع نظر ایله، قاغلغان اجتماعی مسئله‌سینڭ اهمیتلیلگی بلەنگنه‌ده تیره‌سنده شاو—شو قوزغاتورغه متعدد مقاله و تدقیقلرگه موضوع بولاره‌ق، مطبوعات صحیفه‌لرنده زور مباحثه‌گه سبب بولورغه تییش بولدیغی حالده؛ بزده بوتەن کوب اثرلر آراسنده مطبوع کتابلر حسابنده‌گنه ذکر ایتلدی وسعید افندی‌نڭ بیك عمومی گنه برنیچه سوزی اعتبار ایتلمه‌سه، اوزی حقنده بر سوزده ایشتمه‌دی. . .

ئه ایشتورگه تییش ایدی، چونکه آنڭ قاغلغان مسئله‌سی — یاشلرمزنڭ خلقغه خدمت فکرندن بیزووی، عالمجان افندی تعبیری بلەن ئه‌یتسه‌ك، آلرنڭ «اوزم» ته‌رته‌سینه جیگلوویدر . . .

مونڭ اوستینه، یاشلر مسئله‌سینڭ هروقتك شوشی یاشلر منسوب بولغان خلقنڭ استقبالی مسئله‌سی بولوون، هم، عیب اوزلرنده بولماسه‌ده، آلر اوچون بیگوك کوڭللی‌ده بولماغان بو مسئله‌نڭ اچلرندن برسی طرفندن، دیمك، بوطوغریك تمام خبردار و سوزی صالماقلی بولورغه تییشلی کشی طرفندن قوزغاتلوون خاطرگه آلساق، بو کچکنه‌گنه اثرنڭ نیندی زور اهمیت وجدیت بلەن قارشی آلونورغه تییشلگی کوز آلدینه کیلورگه کیره‌ك، ظن ایتەم.

روسلر: .Лучше поздно, чѣмъ никогда (برده بولماوغه کوره، صوڭ بولسه‌ده، بولو یاخشیراق.) دیلر. مین‌ده صوڭ بولسه‌ده، بو اثرنی کوزدن کیچر-مکچی بولام.

III

منه «یاشلر حیاتندن برلوحه». منه آنڭ طورمش دولقنلری آراسنده خلقغه، عمومگه خدمت فکرلرندن آیرلغان قهرمانی — سلیم.

اول — یاشلرنڭ برسی.

محررنڭ تقدیمی و حکایه‌ده کورنوونچه، اول — «فعال دماغلی، اوتکن و عالی روحلی بریگت».

یاشلر(۱)نڭ هربرسی‌شیکللی، سلیم‌ده‌علم‌عاشقی؛ حاضرده‌ده آنڭ نهایه‌سز دردینه خلل کیلمه‌گان:

— «اورامدن اوتوب بارغان یا که اونیویر-سیتیت که کروب چغوب یورگان براستودینتنی کورو آنڭ غبطه حسن اویاتا» اول اوزینڭ کعبهٔ توجهاتی بولغان اونیوٖیرسیتیت یانینه کیلگاچ، سحرلەنگان کشی شیکللی، آیرلا آلمیچه، «آقرن — آقرنغنه آنڭ دورت یاغندن ئه‌یله‌نه» و مونڭ بلەنگنه‌ده کفایه‌لەنمیچه، نومرینه قایتقاچ، ته‌ره‌زه‌دن اونیویرسیتیت که قاراب ئه‌یته:

---

(۱) سوز - مدرسه‌دن چغوب، روسچه اوقوغه بیرلگان یاشلر طوریسنده.

— «صاقالم آغارور، بیلم بوکره‌یور، لکن مین، صاو بولسه‌م، شول بنـاغه بر وقت اعضاء بولورمن» دی.

فقط حاضرده علم آلارغه «گوزه‌ل طورمش»قه واسطه بولغانلقدن‌غنه کیره‌ك؛ حاضرده اول آلغان علمی بله‌ن خلققه خدمت ایتونی کوکلینه‌ده کیترمی . . .

ئه وقتنده اول‌ده خلققه خدمت‌فکرنده‌یورگان، حتی اوزنچه، خدمت‌ده ایتکان . . .

لکن وقتنده شول . . .

حاضر ایندی اول وقت اوتکان. حاضر «آلر» آندی فکرلردن کوله‌لرگنه، «آلر» اوزم ته‌رته‌سینه جیگلگانلر؛ شولایده سلیم‌نڭ عـالی روحی مونڭ بله‌ن کیلشوب بیته آلمی، آنڭ روحینڭ ایڭ توبنده‌گنه حاضرگی حالندن نارازیلق‌چاتقیسی‌صاقلانا، قایچان— قایچان،بعض بر کوچلی تأثرلر سببلی،اول‌چاتقی‌اوزن سیزدره، سلیم‌نڭ جانن راحتسزلی.

منه جلیل بله‌ن بولغان آخرغی مصاحبه‌سندن صوڭ بو چاتقی تماما قوّتله‌نه‌ده، سلیم ئه‌رنیشه — ئه‌رنیشه شول سوزنی ئه‌یته:

— «قایچان مین حاضرگی بلچراق‌مقصدلرمدن پاکه‌نورم‌ده،اوّلگی ایدییالرم، عالی‌مقصدلرم ومیللرم اوزمه‌قایتور؛ قایچان‌مین‌اوزمنی‌اصلاح‌وتربیه‌ایتوب، شول نقطه‌غه یتکرور، شول زمان مینم عمرمده ایڭ مهم برپیرییود بولور وشول کون مینم اوچون‌به‌یرم بولور» دی.

شول قدر سوزلردن ده آڭلانـا، که سلیم‌ده‌گی اچکی انقلاب ساده‌گنه، طنچقنه بولماغان، یوق، اول، شکسز، زور — زور ترددلر وکوچلی‌اچکی کوره‌ش- فکرلر کوره‌شی صوگنده‌غنه بولغان.

IV

صوڭ بو اچکی انقلاب نیچك ونیندی مؤثرلر تحتنده وجودکه کیلگان؟

منه، میڭا قالسه، ایڭ اهمیت بیرولورگه تیش بولغان واثرنڭ چن ادبی بولوب چغووی اوچون، محرر طرفندن ایڭ زور مهارت ادبیه بله‌ن کورسه- تلورگه محتاج بولغان نقطه — شوشی نقطه‌در.

لکن، عالمجان افندی، مع‌التأسف، بو نقطه نی بوتونله‌ی اهمال ایته؛ شولای ایتوب، اثرینڭ ادبی اهمیتن جویا، دیورلك؛ فقط آنڭ بله‌ن اثرنڭ‌اجتماعی اهمیتی کیمومی، تیك، «نیك بولای بولغان. نیچك اول، سلیم، ایدیالسز قالغان؟» سؤالینه جواب اوزمز بیرورگه‌گنه تییش بولامز . . .

ازله‌سه‌ڭ، موڭا اشاره‌لر اثرده‌ده طابلاچق.

جلیل بله‌ن مصاحبه‌سنده سلیم ئه‌یته:

«مین اختیارا بویولغه کرمه‌دم، **مینی معیشت قصدی**» دی.

منه بو صوگغی جمله بزگه کوب نه‌رسه سویله‌رگه، بو جمله اچنده کوب جمله‌لر اوقولورغه تییشلی . . .

آنی، سلیم‌نی، معیشت قصقان . . .

کیله‌چگینڭ مایه‌سینی معیشت شول‌چاقلی‌قصقانڭ، خلق، ملت نی اشله‌گان؟ آلرغه‌یارده‌مگه یتشکانمی؟ آلرنی جوواتقانمی؟

یوق . . . خلق یاشلرنی سوککان، آلرغـه نفرت کورسه‌تکان، آلرنی آراسندن سورگان. . .

شولای بولغاچ، بو:

— کم جنایتی؟

زاهد نورکین.

صوگندن: بو مقاله یه‌شلر حیاتندن بر لوحه اثرینڭ دنیاغه چقغان یلنده یازلسه‌ده، برنیچه سبب ایله مطبوعاتقه چغارلماغان ایدی. کوبدن توگل، بو حقڭ «ایل» هم «وقت» گازیته‌لرنده جدی فیلیه‌تونلر چقدی‌ده مسئله‌صوڭ بولسه‌ده قوزغالغان‌دای‌کورندی. مین ده شول مناسبت ایله کوبدن یازلغان مقاله‌منی چغارمق بولدم.

ز. ن.

اداره‌مزگه کیلگان یاڭی اثرلر:

— «به‌یتلر» خواجه عبدالبدیع افندی طرفندن ترتیب ایتلوب، «عصر» طرفندن نشر ایتلگان بو اثر خلق ادبیاتمزنڭ اوزمزگه‌ره‌ك مخصوص بولغان بر تورلی — به‌یتلر بله‌ن تانشدرا. جر وموزیقا نی چاقلی گناه صانالماسون، خلق بونڭ یاراماغانلغی حقنده نی چاقلی نق اعتقادده بولماسون — طبیعتکه قارشی بارو ممکن بولماغان خلقنڭ یوره‌گنده‌گی آور حسرتنی، آشقازارلر، ته‌فتیله‌و هم قارا اورمانلر طودرغـان... ایکنچی یـاقدن حیاتنڭ هر بر کوتولمه‌گانره‌ك، یاکه یوره‌کنی کینه‌ت قـایغیغه

صالورلقراق بولغان واقعه‌لر مناسبتی ایله بۇتون بر اثرلر ایجاد ایتدره کیلگان.

خلق قاشنده قدرده بولغان بر قز طوی کوتکانده صوغه باتوب ئوله. بوالبته بیك زور حادثه. شونك تأثیری ایله خلق اچنده صاقلانوب یاتقان ایجاد قوّتی باش کوته‌روب چغاده، شول آور حادثه حقنده جرلی باشلی. کیلوب‌چغا «صوغه باتقان قز» به‌یتی. کوتوله‌گان وقتده تورك صوغشی باشلانا. بو خلق‌اوچون ایکی اوط آراسنده قالو دیمکدر. برياقدن اطاعتی اوچون آنتی بار، شوڭا کوره، صوغشقه بارورغه مجبورمز، ئه، آنده اوزینك دین وقان قارنداشی چالمالی تورکلرگه تکبیر ئه‌یتوب کیله طورغان اسلام عسکرینه قارشی بارورغه شولر بله‌ن صوغشورغه مجبور. بو آنك اوچون ایکی اوط آراسی بولا. هم شول آنك یوره گنده‌گی ایجاد قوتن جانلاندراده اوزینك کوچی جیتکان مرتبه‌ده شول وقتلرده حس ایتکانن افاده قیلورغه مجبور ایته.

منه شوندن کیلوب طووا «روس وتورك صوغشی» به‌یتی. بو اثرده منه شول ره‌وشلی کیلوب چغوب، خلق‌طرفندن تللرده یوروگان به‌یتلرجییلغان. بارلغی یکرمی بیشله‌ب.آراده آرتق دانلقلی بولغان صاق صوق، باشماق به‌یتلری‌ده بار.

خواجه افندینك بوخدمتی هر حالده شایان تشکردر. به‌یتلر آرتندن ئه‌کیه‌تلر کیلورگه تییش.

— **« آراقی »** — **« ایسرتکچ ضررلری»** — استه‌رلیتاماقنك یه‌ش امامرندن مبارکشاه الحنفی افندی موندن ایکی یل ئلك „ایسرتکچ هم مسلمانلر“ اسمی بله‌ن بر کتاب یازوب نشر ایتکان هم آیقلق کتبخانه‌سی اسمی ایله دوام ایتدره‌چگن وعده قیلغان ایدی.

بر آز کیچگوب بولسه‌ده، امام افندی وعده‌سن اوته‌وده دوام ایته. منه‌آلدمده آنك «دخی‌ایکی‌اثری: ۱) **«آراقی»** ۲) **«ایسرتکچ ضررلری»**. بنی آدمنك ایك زور آفتی بولغان ایسرتکچ بله‌ن حاضر بۇتون دنیا کوره‌شه. روسیه‌ده بوتاغی نغراق کوچلی. بزنك‌خلقمز اوّلده آیقلق بله‌ن ممتاز بولسه‌ده، صوڭغی کونلرده تاریخی تزلزللر تأثیری ایله مسلمانلراچکیگه نق بیرلدیلر. بونك طودراچق الوغ هلاکتن کورگان ذاتلر جدی ره‌وشده قارشی صوغش آچارغه تییشلیلر ایدی. مبارکشاه افندینك آیقلق کتبخانه‌سن شول یولده بر آدوم دیب قارشی آلابز.

اثرلر جیکّل وعوامی تلده یازلغان. «آراقی» خطابی، „ایسرتکچ و آنك‌ضررلری“ فنی‌ره‌وشده‌بولوب، صوڭغیسنده بر نیچه رسملرده بار.

موندی مهم هلاکتکه قارشی کوره‌ش باشلاغان امام افندینی چن کوڭلدن تبریك ایتوب، بو اثرلرنی خلق اچنده ممکن قدرلی کوب‌تاراتو — هر حالده بیك وبیك مطلوبدر.

آصلامچیلقده — ع. عبیداه نشری، ظریف بشیری اثری. معارف‌مطبعه‌سنده‌باصلغان.حقی۱۵تین.

کتابچی — **نیگه بولای** — **کوچله‌ب‌کییه‌وگه بیرمیلر** — همه‌سی ع. عبیداه نشری.

آصراو قز — عصرنك‌تیاترمجموعه‌سندن اون آلتنچی‌کتاب. حقی ۱۵تین. محرری ع. سیبیراکوف — بو اثر قازانده شرق قلوبی صحنه‌سنده قویلوب‌ده اوتدی. قازان حیاتندن آلنغان.

„دینی تدبیرلر“ — دینی ریفارماتورلرمزنك ایك صوله‌غیلرندن ضیاءالدین‌الکمالی افندی شول اسم ایله مهم اثر میدانغه قویدی. بز حاضرایسکیدن یاڭاغه کوچو دورنده‌مز. خلقنك‌باشنده عصرلربوینچه قاتوب تاش بولوب بتکان تعصبلر، خطالر — دین تأثیری بله‌ن کرگان خطالر بار. بولرغه قارشی صوغشوده علم عاجز. چونکه عوام ومتعصب علماء علمدن قاچا. علمنك سوزن طڭلامی. منه شوڭا کوره‌ده، دین بله‌ن کرگان اول زور خطالرنی، اول عصرلردن بیرلی جییلوب کیلگان تعصبلرنی جیمرو اوچون شول‌اوق دیننك اوزن یارده‌مگه چاقرالر. بو بر بزگه خاص عادت توگل. آوروپا آنی اوزینك اویانور کونلرنده کیچردی. اسلام عالمنده ایسه، افغانی، عبده‌لر بله‌ن باشلانوب، هر طرفده اوزینك یاخشی تأثیرن کورسه‌توب کیله.

ضیاء افندینك دینی تدبیرلری مناسبتی بله‌ن بو مسئله‌گه تاغی برمرتبه قایتولسه کیره‌ك.

مندرجه‌سی: صاغنغان مینوتلرده (شعر)، اسحاق باحیتف — شاعر (حکایه)، ع. رحیم — کوته‌م (شعر)، مقصود — شهاب‌حضرتنك اورتا آزیا تاریخینه‌عائد بویوك خدمتی، احمد زکی ولیدی — خاتون — کم؟ (خاتون قز عالمندن)، م — حنفی — حرمتلی نقیه توتاشقه (اوقوچیلر بله‌ن مصاحبه) — ترجمه بابنده تجربه‌لر (تنقید) فاتح سیفی — ایسکی جر (شعر) ع. صنعت — کم جنایتی؟ — زاهد نورکین. — اداره‌مزگه کیلگان یاڭا اثرلر.

رسملر: قرآن اوقی — مادوننا — بوری.

ناشر ومحرر: احمد گرای حسنی.

Казань. Лито-Типографія И. Н. Харитонова, соб. домъ. 1914 г.

فيرمابز ۱۸۹۳ نچی یلدن بیرلی دوام ایته‌در.

کله‌پوش، فه‌س، قالفاق، هم کاتتاژیلر سوداسی

احمدجان عزّة اللین وارثلرینڭ

قزانده.

مغازینمزده: هر وقت اوز اجتهادمز ایله اشله‌تکان أعلا ماتیریالدن ماهر اوسطالار طرفندن حاضرله‌نگان هر تورلی کله‌پوش، فه‌س، قالفاق، کاتتاژیلر بیك تورده حاضر بولوب غایت آرزان بها ایله‌ن صاتلمقده‌در. اوشبو ماللارنی صومینه ۲۵ تین زاداتکه ایله‌ن هر طرفقه پوچطه هم کانتورلر آرقلی نالوژنی پلاتیوژ قیلوب کامل رعایه ایله دقتله‌ب توقفسز یبه‌ره‌مز.

ماللارمزنڭ آرزانلق، طازالق، چیستالق جهتندن باشقه فیرمالر مالینه قاراغانده آلده بولووینه هم خلق‌نڭ بزنڭ مالنی «عزة اللین کله‌پوشی بولسون» دیب تله‌ب صوراوینه وتیزلکده قولده قالماینچه صاتلوب بتووینه آلوچیلومزدن هر وقت رحمت خطلری کیلوب تورادر. البته بو خطلر بزنڭ فیرمابزده طوزان قدر ناراضیلق اش بوله‌اوینه آچق دلیل هم نرسه‌لرمزنڭ یخشی‌لغینه کافیدر. مکمل رسه‌لی یاڭا زور پریسکورانتمز ایله تشکر خطلرینڭ کوپیه‌لرن هر طرفده کله‌پوش ایله سودا اینوچی افندیلرگه آقچه‌سز یبه‌ره‌مز.

فقط آدریسلرگزنی روسچه آچق آڭلارلق ایتوب مکمل یازووگزنی اوتنه‌مز.

آدریسمز:

Казань, Сѣнная, Наслѣдникамъ
Ахмедзяна Гизатуллина № 31. А.

Годъ изданія 2, № 4. „АНГЪ“ 15 февраль 1914 г.

Journal „ANG“ Kazan.

Художественно-Литературный, Научно-Популярный, Иллюстрированный журналъ.

ИЗДАНІЕ АХМЕДЪ-ГАРЕЯ ХАСАНОВА

عصر کتبخانه‌سی

صاحب ومؤسسلری:

احمدگرای حسنی وشرکاسی

قزانده مسکه‌وسکی اورامده. «بلغار» نومرلری آستنده.

کتبخانمزده روسیه‌ده باصلغان مسلمان کتابلرینڭ هر قایوسی موجوددر. کتبخانه‌ده بولماغان کتابلرنی آلوب یبه‌رورگه ممکن. صوراتلغان کتابلرغه صومینه ۲۵ تین زادتکه آلدن گوندرلورگه تییش. زادتکه‌سز کتاب نالوژ ایتوب یبه‌رلمی. بر صومدن‌ده کیم کتاب نالوژ ایتلمی. اوزنشریاتمزنی صاتار اوچون کوبلاب آلوچیلرغه لازم مقدارده اسکیدکه. نسیه گه کتاب یبه‌رلمی.

خط وتیلیگراما اوچون آدریس:

Казань, Издательству „ГАСРЪ“, 8.

یاڭاغنه باصلوب چقدیلر:

خلق ادبیاتی

ایکنچی بولك طابشماقلر، طاقماقلر، هم طاقمازالر.

مرتبی: خواجه عبد البدیع.

مندرجاتی: طابشماقلر، طاقماقلر، زلیحه بیکه، اوین طاقماقلری، آوز یوموش اوینی، بیشك طاقماقلری، اوشکرگانده، قز صوری بارغان جاوچی سوزلری، هم طاقمازالر.

بهاسی: ۱۵ تین، پوچته ایله یبه‌رورگه ۱۹ تین.

خلق ادبیاتی

اوچنچی بولك بیتلر.

مرتبی: خواجه عبدالبدیع.

مندرجاتی: صاق-صوق بیتی، باشماق بیتی، چیگان بیتی، خان قزی، مظلومه بیتی، باطقان عایشه، بووا بویی، فاتح بیتی، گل صلو، شهاب ملا، کاچیمسکی ابرای، شمس کمال بیتی، طاز بیتی، کازامات بیتی، نیکروت بیتی، قزاننی آلغان‌نڭ بیتی، روس-فرانسوز صوغشی بیتی، نیکولای بیتی، آلیکساندر بیتی، شامل صوغشی، تورك صوغشی، یاپون صوغشی بیتی، آشقازار بیتی هم صافمار بیتی. تاریخی بیتلر: قزان تاریخی هم محمد امین خاننڭ آقصاق تیمور حقنده چغارغان بیتی. بهاسی: ۱۵ تین، پوچته ایله ۱۹ تین.

«خلق ادبیاتی»دن دورتنچی بولك ۲۰۰ دن آرتق جرلر جیلغان مجموعه مطبعه‌ده باصلماقده. بو کتابلرنی کوب صوراتوچیلرغه بیوك اسکیدکه. «اسامی کتب» بوش یبه‌ریل.

Редакторъ-Издатель: Ахмедъ-Гарей Хасановъ. Тип. Харитонова. Казань 1914.